SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK JEDENÁSTY

2

OKTÓBER 1943

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

S L O V E N S K Á R E Č

vychodí mesačne okrem júla a augusta. Vydáva Matica slovenská. Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym. Predplatné 50 Ks na rok. Redakcia a administrácia v Turčianskom Sv. Martine.

OBSAH.

Eugen Jóna: Jozef Škultéty a slovenčina 33

Anton Jánošík: Kvantita zdrobnelín na *-ček.* (Dokončenie.) 36

Vlado Uhlár: O čistotu jazyka (Odpoveď Dr. Števovi Peciarovi.) 44

Návrhy na zmenu úradného názvu obce.

Maroš Madačov: Spišská Kapitula či Spišská Kapituľa? 51

Zo školskej slovenčiny.

B + Z: Výslovnostná a konverzačná stránka školskej reči. (Pokračovanie.) 54

Poznámky a zprávy.

—ň: Dr. JÁN MIHÁL: SLOVENSKÁ GRAMATIKA S CVIČENIAMI PRE I. A II. TR. SLOVENSKÝCH GYMNÁZIÍ. Vydalo Štátne nakladateľstvo v Bratislave r. 1943. Tlačou Kníhtlačiarskeho úč. spolku v Turč. Sv. Martine. Po 34,— Ks 56

Rozličnosti.

*V Solivari = *v Solivare* 63. — *nápis a nadpis* 63. — *žehnať niekomu?* 63. — Skloňovanie obce *Ladce* 64.

Listáreň.

Priezvisko *Hrúz* 64.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XI. ČÍSLO 2.

Eugen Jóna:

JOZEF ŠKULTÉTY A SLOVENČINA.

Dielo Jozefa Škultétyho, ktorý sa dožíva 25. novembra požehnaných deväťdesiatich rokov, tvorí vzácnu jednotu, takže oddeľovať z celku niektorý odbor jeho činnosti je dosť ťažko. Ako v iných vedeckých odboroch, i v lingvistike vychádzal z praktických potrieb. Hoci mal po jazykovedných prácach slovanských i slovenských dobrý rozhľad a solídne vedomosti, ktoré si získal na štúdiách v Revúcej a v Pešti, ale najmä ako samouk, sám sa nepokladal za odborníka vo filologii, keď hovoril na adresu Czamblovu (SP XI, 1891, str. 32): „Pán pôvodca Pravopisu odpustí mi takéto odbočenie, ja nie som filologom, ja všímam si podľa možnosti resultátov slavianskej filologie len z potreby ako milovník svojho opusteného a prenasledovaného jazyka...“ Podobne o tri desaťročia neskoršie (14. XI. 1923; porov. Sborník Filozofickej fakulty univ. Komenského v Bratislave II, 41) ako by s ľútosťou, ale aj veľkou autokritikou píše v liste J. Hanušovi, že vo svojom živote ani len na týždeň nemohol sa venovať ničomu odbornému. Priputnaný redakčným stolíkom o slovenskej reči alebo literatúre písaval, keď bolo treba brániť slovenské stanovisko. Veda bola mu len prostriedkom. Takto môžeme pochopiť, že má pomerne málo väčších knižných publikácií, ale zato množstvo menších štúdií, kde ukázal sa výborným kultúrnym historikom a v širšom slova smysle filologom, spojujúcim vhodne všetky vlastivedné disciplíny. S realistickým smyslom pre detail, s vedeckou kritičnosťou skúmal slovenskú minulosť a bránil na všetky strany Slovákov a slovenčinu historicky podloženými argumentmi. To je podstata jeho diela a pomeru k slovenčine.

Za dlhé roky svojho redaktorstva v Slovenských pohľadoch J. Škultéty sledoval a kriticky hodnotil všetko, čo sa v jeho časoch napísalo o slovenčine, no zaujal stanovisko k všetkým dôležitým otázkam aj z jej dejín. S citovým pohnutím vždy písal o Veľkej Morave a o Nitre (Nehaňte ľud môj 1928, Starobylá Nitra SP XL, 1924, str. 5 nasl.), zdôrazňujúc jej slovenskosť a upozorňujúc na slovenské prvky v staroslovienčine,

prvom spisovnom jazyku Slovákov. Nielen ako historik, ale aj ako filolog všímal si staré listiny a literárne pamiatky latinské i české so slovenskými prvkami. Vrelý pomer mal k A. Bernonákovi a J. Hollého zbožňoval i ako tvorcu básnického jazyka slovenského. Uznával zásluhy P. J. Šafárika a J. Kollára o slovenčinu, len ľutoval, že Šafárik sa nemohol doma venovať jej štúdiu a že Kollár postieral dialektické zvláštnosti slovenských piesní v Zpievankách. Účinkovanie Ľ. Štúra a jeho spolupracovníkov pokladá za epochálne a štúrovcov za „mládencov slovenských" na život a na smrť oddaných národu. Keď o štúrovcoch podľa jeho mienky nesprávne a s nespravodlivým obvinením písal Dr. Milan Hodža (Československý rozkol 1920), Škultéty v syntéze svojich celoživotných výskumov (Stodvadsaťpäť rokov slovenského života 1920) pohotove píše apologiu štúrovcov a slovenčiny. V duchu svojej doby vysoko si cení jazykovedné dielo M. M. Hodžu a Martina Hattalu, ktorého pokladá i pri nedostatkoch, vytýkaných jeho kodifikácii slovenčiny, za požehnanie pre náš literárny jazyk. Svojho času on jediný ho gramaticky spracúval a „pre slovenčinu zostane chlúbou, že už vtedy, roku 1864 tak bola vedecky spracovaná" (SP XI, 324 nasl.). Podľa Škultétyho slovenčina dlho bola zaznávaná v slavistike, najmä Miklosichom. A tak, keď štvrťstoročie po Hattalovej Mluvnici jaz. slovenského (1864—5) zjavil sa S. Czambel, víta ho Škultéty ako odborne pripraveného učenca. Všemožne ho podporuje, povzbudzuje, odpúšťa mu taktizovanie s uhorskými úradmi, ale aj kriticky sa stavia k niektorým jeho prácam, ako napr. k jeho teórii o juhoslovanskom pôvode slovenčiny, vyslovenej v knihe Slováci a ich reč (1903). Vážil si ho veľmi ako dialektologa, lebo v ľudových nárečiach Škultéty videl jazykovú zachovalosť, nepokazenosť. A keď S. Czambel chytil sa do normatívnej práce, opieral sa predovšetkým o martinský úzus, pri ustaľovaní ktorého Škultéty mal veľkú účasť. V druhom a v treťom vydaní Škultéty sám upravoval Czamblovu Rukoväť spisovnej reči slovenskej (1. vyd. 1903, 2. 1916, 3. 1919).

Každý, kto sa zaujímal o slovenčinu, bol Škultétymu milý a našiel u neho podporu. Keď po vydaní knihy Beiträge zur Lautlehre d. slk. Sprache, napísanej na základe vydaných textov nárečových, Fr. Pastrnek chcel skúmať slovenské nárečia dotazníkovou metódou, Škultéty mu získal ľudí, ktorí dotazníky vyplňovali, a v Slovenských pohľadoch mu uverejňoval výsledky akcie. — Takto po svetovej vojne i Václav Vážný pri skúmaní slovenských nárečí našiel v Matici slovenskej a u J. Škultétyho porozumenie.

Škultétyho kritičnosť a opatrnosť javí sa najviac pri etymologizovaní. Vo väčších prácach (Miestne mená a história — 1904) i menších článkoch (Ostrihom, Vihorlát, Bratislava, SP 1925 a i.) všímal si najmä miestne mená. Ale nikdy nedal sa zviesť na cestu fantázie, ako bolo u nás často v minulosti. Keď s ľútosťou konštatoval (SP XI, 1891, str. 324 nasl.), že po Hodžovi a Hattalovi prestalo sa pracovať v jazykovede, s podivením napísal: „Bádalo, filologizovalo sa tu síce dosť, ale — čo až ťažko je pochopiť u takých osvietených umov, ako na pr. Samo Chalupka, Viliam Paulíny-Tóth — s úplným ignorovaním rezultátov, zistených slavianskou vedou". S podobnou kritičnosťou na správnu mieru uvádzal Bottove tézy o husitskom pôvode obyvateľov Gemera a Novohradu rozborom jazykových zjavov (porov. SMS XIV, 1936, str. 131).

Škultétymu v teórii i praxi išlo o čistotu, rýdzosť a pôvodnosť slovenčiny. Preto azda i jeho najvýznamnejšou lingvistickou prácou je štúdia Cudzie slová v slovenčine (SP XXII, 1902, str. 633 nasl.). Bol puristom, ale bol si dobre vedomý funkcie a potrieb spisovného jazyka. Keď dáva prednosť tvarom *niekto, niečo, niektorý, niekedy* pred tvarmi *dakto, dačo* atď., poznamenáva bystro: „To neznamená úctu k spisovnému jazyku, keď každý usiluje sa urobiť v ňom platnou zvláštnosť svojho rodiska". O niektoré jeho práce, uverejnené v Slovenských pohľadoch, opierala sa zpočiatku aj Slovenská reč a znovu ich uverejňovala. Mnohé jeho zásady a poučky prešly do Pravidiel slov. pravopisu a zachovávajú sa najmä v matičnej praxi (napr. doba, čas; muž, žena, mužský, ženská ap.). Niektoré jeho návrhy sa neujaly (napr. *svoboda* miesto *sloboda;* adj. typu *prední, prednia, prednie* miesto *predný, -á, -é;* porov. článok: Ako budeme písať prídavné mená, SMS I, 1923, str. 31—32).

Škultéty má najväčšie zásluhy o slovenčinu v jazykovej praxi, že ako redaktor, apretor a korektor veľkej čiastky tlačeného slova v Turč. Sv. Martine, najmä pred svetovou vojnou, najviac prispel na ustálenie spisovného jazyka. Vždy sa usiloval, aby jeho reč bola naozaj slovenská. Slovenčina bola mu symbolom a zárukou národnej jednoty; bez nej — hovorieval — boli by sme ako rozviazaný snop. Preto pri snahe o našu národnú a kultúrnu záchranu staral sa predovšetkým o záchranu a obranu slovenského slova a literatúry.

V osobnosti Jozefa Škultétyho šťastne sa spojil vedecky triezvy rozum s národne vrelým srdcom, takže je nielen podnetným a poučujúcim skúmateľom, ale aj veľkým milovníkom slovenčiny. V tom nám je všetkým jasným príkladom a vzorom.

Anton Jánošík:

KVANTITA ZDROBNELÍN NA *-ČEK*.

(Dokončenie.)

Zdrobneliny na *-ček*, ktoré majú za základ tvar zdrobneliny na *-ok*, podľa tvorenia príde zaradiť do III. skupiny. Nebude od veci, keď si tu všimneme osebe aspoň letmo kvantity zdrobnelín na *-ok*, keďže sa javí úzka spojitosť v kvantite medzi nimi a zdrobnelinami na *-ček* toho istého podstatného mena. Pri zdrobnelinách na *-ok* zpravidla pred koncovkou všeobecne sa predlžujú samohlásky *a, e* a zredša samohláska *i* a *u*, napríklad: *hlas — hlások-hlásky, laz — lázok*[15], *prach — prášok-prášky, vlas — vlások-vlásky, breh — briežok-briežky, orech — oriešok-oriešky, klin — klínok*[15], *kus — kúsok-kúsky, sud — súdok-súdky* ap. Aj samohláska *o* sa predlžuje pred koncovkou *-ok*, lenže nateraz, synchronicky nie je všeobecne predĺžená vo všetkých nárečiach; známe sú tvary s náležitým predĺžením samohlásky *o* z niektorých stredných nárečí v prípadoch: *dom — dômok*[16], *most — môstok, plot — plôtok, snop — snôpok, strom — strômok, rohy — rôžky*. Všeobecne sa javí istá tendencia skracovať prvotne predĺžené *ô* aj v niektorých stredoslovenských nárečiach, čoho sú dokladom tvary *domok, kolok* (Kuk. VI, 214)[17], *snopok*[18], ako aj v niektorých západo-

[15] Doklad podľa Bela Letza, Kmeňoslovné úvahy, Turč. Sv. Martin 1943, str. 39.

[16] Tvar *dômok* uvádza Kálal z turčianskeho a bystrického nárečia (Slovenský slovník 103). V pohronskom nárečí je ešte aj teraz dobre známy podľa Dr. Jána Mihála: „Tvar *dômok* mi je taký prirodzený, že som ho nepokladal za osobitosť a neuviedol som ho v príspevku Zo slovníka nárečia Slovenskej Ľupče a okolia v XIX. ročníku SMS" (in litt. zo dňa 5. I. 1943). Gymnaziálny riaditeľ Ján Rakovský, rodák zo Svätého Kríža, so zreteľom na svoje rodné nárečie informuje ma takto: „Tvar *dômok — domok* nepoužívaný, ale predsa som niekedy počul *dômok— dômku: vuojďi do toho duomku*" (in litt., 18. febr. 1943). Podľa pani učiteľky Bateľovej tvar *dômok* je známy aj v Honte, ale málo používaný, napríklad v Ladzanoch (ústna informácia). Ďalšie tvary *strômok, môstok, plôtok, snôpok* sú mi známe zo štúdií B. Letza (l. c. 39); uvádza ich z Kálala alebo z Dobšinského Slov. povestí I. (Rožňava 1858). Tvar *rôžky* zo svojho rodného nárečia pozná ako deminutívum k *roh* Dr. A. A. Banik (ústne).

[17] Tvar *kolok* je známy aj v radvanskom nárečí (SR X, 61).

[18] Z došlých odpovedí na dotazník SR (X, čís. 5—6, na poslednej strane obálky) tvar *stromok, domok* je živý v Ľubietovej (okres Banská Bystrica) podľa informovania pána odb. učiteľa Martina Jančušku. Tak isto obidva tvary sú známe, najmä *stromok* „(všeobecne známe)" vo Veľkých Krsteňanoch podľa rodáka Pavla Gašparoviča-Hlbinu, kaplána

slovenských a východoslovenských (Spiš): *domek, stromek*[19] ap. Podobný proces skracovania možno uviesť aj z češtiny, kde za starší tvar s prvotnou predĺženou kvantitou *dvůrek* nastupuje tvar s druhotnou, skrátenou kvantitou *dvorek*.[19a]

V istých západných nárečiach však neobstály ani tieto druhotné tvary so skrátenou kvantitou v nominatívnej forme, hoci ich ostatné pádové formy všetky sa ďalej zachovávajú. Treba ich chápať ako defektívne formy, ku ktorým nominatívne tvary sú vypožičané od zdrobnelín na *-ec*, prípadne aj *-ček (-štek)*, napríklad: *domec* (domka... domky... domkami), *stromec* (stromka... stromky... stromkami), *rožtek* (rožka... rožky... rožkami) ap. Aj zdrobnelinu tohto typu k podstatnému menu *vôl* (vol) poznáme len v množnom čísle, napríklad: Oraly by sivé *volky*, oraly (ľud. pieseň). Pre všetky tieto chýbajúce nominatívne tvary treba predpokladať prvotné predĺženie koreňovej samohlásky *o* zdrobneliny pred koncovkou *-ok*, ako na to poukazujú dosiaľ zachované tvary *dômok, môstok, rôžky, snôpok* ap., ale aj tu nastalo vyrovnanie kvantity s kvantitou základného tvaru *dom, most, roh, snop* ap. So stránky historickej pri týchto základných formách po zániku jeru tiež treba predpokladať predĺženie samohlásky *o* v jednoslabičnom nominatíve (porov. stč. *dóm* a nč. *dům*, ďalej sloven. nárečové *dvór, hrób*[20]), ktorá sa však v dvojslabičných pádových tvaroch náležite skrátila, ako v prípade *Bôh-Boha, kôš-koša, vôl-vola*. Tu v mnohých nárečiach nastalo vyrovnanie podľa pádových

v Kys. Novom Meste. Podľa riaditeľa Mikuláša Čolláka aj v najvýchodnejších nárečiach známe „je *stromok* i *stromik, domok* i *domik*" (odpoveď z 3. marca 1943). Tvar *snopok* dokladá Kálal z Tekova (Slovenský slovník 624).

Nominatívny tvar *domok* je veľmi zriedkavý aj v literárnej reči, hoci ostatné k nemu náležité, organické tvary sú častejšie, napríklad: *domky* (Taj. X, 125; Hruš., Zo svet. vojny 171). Doklad na tvar *domok* z literárnej reči poznám len od Kukučína: kartový *domok* (X, 177). Už z tohto ohľadu tvar *domok* a ostatné pádové formy nemožno pokladať za chybu, ako to chcel Jozef Vavro (SR IX, 123), iba ak by za archaizmy.

[19] Tvary *domek, stromek* dokladá zo Senice pani odb. učiteľka Zuzana Macková; z Myjavy, kopanica Rudník, pán učiteľ Ján Hajdušek; zo Šalgova pán učiteľ Ján Stranovský. Podľa P. Jozefa Patúca SS tvary *domek, stromek* sú známe i v Ujlaku pri Nitre, „ale sa hovorí *domček, stromček*". P. Lajcha z Drahoviec pri Piešťanoch uvádza tvar *stromok, domok*, ale podľa všetkého, že Drahovce patria do oblasti západného nárečia, nárečové tvary budú zaiste *stromek, domek*. Ústne akad. maliar Martin Benka a spisovateľ Štefan Gráf z okolia Malaciek. Na východe (Spiš) taktiež bývajú tvary s koncovkou *-ek*, napríklad *stromek* (Dr. Michal Faltín, profesor v Žiline, rodák z obce Kurimiany pri Levoči).

[19a] Porov. o tom Příruční slovník jazyka českého I, str. 617, 622.

[20] Takto v istej časti západného nárečia (Bánovce).

tvarov: *Boha-Boh, koša-koš, vola-vol*[20]; vyrovnaná nominatívna forma *Boh-Boha* je dnes aj v spisovnej reči. Také vyrovnanie na podklade základných tvarov *(dom-domu)* treba hľadať aj v zdrobnelinách: *domok-domka, stromok-stromka, snopok-snopka, rožok-rožka* oproti *rôžky* ap. Náklonnosť odstraňovať tieto zdrobnelé tvary s predĺženou samohláskou *o* sa ukazuje aj pri priezviskách *Domko, Nosko* (porov. české priezvisko *Nosek), Snopko, Volko* (porov. české priezvisko *Volek)* ap.; reč ich obišla hypokoristickou príponou *-ko,* pred ktorou sa zpravidla korenná samohláska nepredlžuje.

Pri zdrobnelinách s dvojslabičným základom (pôvodne s trojslabičným) v nárečiach skracujú sa popri samohláske *o* aj samohlásky *i* a *u* pred koncovkou *-ok* (*-ek*). V nárečiach, najmä v západnom blízo Moravy, vyskytuje sa prvotné predĺženie samohlásky *i* > *í* v zdrobneline *kalíšek* a *Ježíšek.*[21] Stredné nárečie a časť západných náreční, susediacich so stredným, tieto formy s dlhou kvantitou odstránily 1. skrátením prvotnej náležitej kvantity na formu s krátkou kvantitou: *kališok, Ježišok,* 2. zamenením foriem zdrobnelín s inými koncovkami: neživotné *kališok* na *kališek* koncovkou *-ček (-šteк),* životné *Ježišok* na *Ježiško* hypokoristickou koncovkou *-ko.* Pravda, aj tieto tvary predpokladajú najprv skrátenie náležitej prvotnej kvantity, na čo poukazuje najmä to, že druhotná, to jest skrátená kvantita sa ďalej udržuje v ich defektívnych tvaroch: *kališek || kališka, kališku ... kališky, kališkov ... kališkom, Ježiško || Ježiška, Ježiškovi ... Ježiškom.* Naproti tomu v tamtých západných nárečiach prvotná dlhá kvantita tvarov *kalíšek, Ježíšek* prechodí aj do ostatných pádov: *kalíšek || kalíška, kalíšku ... kalíšky, kalíškov ... kalíškami (Ježíšek || Ježíška, Ježíškovi ... Ježíškom).* Podľa toho analogicky pádovým tvarom s krátkou kvantitou: *kališka, kališku ... kališky, kališkov ... kališkami* a *Ježiška, Ježiškovi ... Ježiškom* prináleží aj v nominatíve tvar so skrátenou kvantitou, ktorým je v jednotlivých nárečiach *kaľišok, Ježišok*[22], prípadne *kaľišek, Je-*

[21] Tvar s predĺženou kvantitou *kalíšek* zo západného nárečia dokladá mi z Kiripolca pri Malackách akad. maliar Benka, z Gajar spisovateľ Štefan Gráf, zo Senice pani odb. učiteľka Z. Macková, z Myjavy-Rudníka pán učiteľ Ján Hajdušek. Podľa Štefana Gráfa za tvar *Ježíšek* býva v slovensko-moravskom nárečí *Jéžíšek.* Formu *Ježíšek* nemám doloženú, ale ju predpokladám ako skrátenú kvantitatívnu protivu formy *Ježišok.*

[22] Tvary so skrátenou kvantitou *kališok, Ježišok* (*kališek, Ježišek*) mám doložené od Dr. A. A. Banika z pohronského nárečia (ústne; tvar *kaľišok* dokladá aj v Návrhu 34) ako aj od riad. školy Samuela Považana z Hliníka nad Hronom; z Banskej Štiavnice od profesora Jozefa Vavru;

žišek, a v iných zas náhradná forma *kaľišťek, Ježiško.*[23] Takto potom tvary: *kališka, kališku ... kališky* ap. a *Ježiška, Ježiškovi ... Ježiškom* nemožno spojovať s nominatívnym tvarom *kališok,* ale 1. s tvarom *kališok,* 2. ako defektívne formy s náhradnými nominatívnymi tvarmi *kališťek, Ježiško.* Riadny tvar *kališok* spolu s tvarom *Ježišok* je rozšírený len na menšej okolici stredného nárečia, kým na väčšej jeho časti (Turiec) poznáme podľa terajšieho zistenia k podstatnému menu *kalich* zdrobnelý nominatívny tvar *kališťek* (v bystrickom nárečí *kaľišťok).* Táto náhradná forma *kališťek (kaľišťok)* je so svojimi defektívnymi tvarmi: *kališka ... kališky, kališkov ... kališkami* tak úzko spätá, že len zriedka sa skloňúva vo svojich organických tvaroch: *kališťek-kališťeka, kališťeku ... kališťeky, kališťekov ... kališťekmi.* Z tohto je zjavné, že pádové tvary s dlhou kvantitou: *kališka, kališku ... kališkami* treba zaradiť k nominatívnemu tvaru *kališok,* ktorý je vlastne politerárčenou formou západoslovenského tvaru *kalíšek,* ak vplyv českej spisovnej reči nebol ešte mocnejší. Popri tvare *kališok, Ježišok* máme ešte zdrobnelinu *sošitok* k *sošit.*

Tie isté kvantitatívne ťažkosti sú aj pri samohláske *u.* Často sa s nimi stretávame pri zdrobneline ku *kožuch.* Podobne ako pri zdrobneline ku *kalich,* máme aj pri zdrobneline ku *kožuch* tvar s prvotnou predĺženou kvantitou pred koncovkou *-ok (-ek): kožúšok-kožúšek*[24]; posledná forma sa vyskytuje na tej istej časti západného Slovenska so zdrobnelou formou *kalíšek* (spis. *kališok*). Zaiste aj forma *kožúšok* ujala sa v spisovnej reči vplyvom západoslovenského tvaru s predĺženou kvantitou *kožúšek* a ostatných zdrobnelín tohto typu s predĺženou samohláskou pred *-ok.* Možno, že tu na spisovný jazyk mocne pôsobily aj české formy s podobným predĺžením *(kalíšek, kožíšek).* Pri forme *kožúšok* dlhá kvantita prináleží aj ostatným pádovým

tvar *kalíšek* z Veľkých Krštenian uvádza dôstojný pán Pavol Gašparovič-Hlbina. Aj on mi uvádza iba tvar *Jéžišek.*

[23] Náhradné formy *kalíšek, Ježiško* s defektívnymi tvarmi *kališka, kališku* atď.; *Ježiška ... Ježiškom* sú v prievidzskom nárečí, ako dokladá prof. Jozef Vavro, rodák z Prievidze, a učiteľka Mária Solčáni z úvodia potoka Handlovky (Ráztočno, Jalovec, Brusno, Chrenovec, Lipník, Veľká Čauša, Malá Čauša). Tak je aj v bánovskom nárečí, susediacom s prievidzským. Podľa Dr. Jána Šikuru i v Turci (Mošovce).

[24] Doklady pre západoslovenskú formu *kožúšek* s prvotnou predĺženou kvantitou ústne mi dokladá akad. maliar Martin Benka z Kiripolca a spisovateľ Štefan Gráf z Gajar; dotazníkovou metódou pani odb. učiteľka Z. Macková zo Senice, z Myjavy-Rudníka pán učiteľ Ján Hajdušek; z Drahoviec pri Piešťanoch P. Lajcha tvar *kalíšok,* zaiste upravený na spôsob spisovný; lebo podľa povahy západného nárečia očakávali by sme príponu *-ek: kalíšek.* Tu však záleží iba na kvantite.

tvarom: *kožúška, kožúšku ... kožúšky, kožúškov ... kožúškami.* Okrem nich sú aj pádové tvary s krátkou kvantitou: *kožuška, kožušku ... kožušky, kožuškov ... kožuškami* a k nim treba predpokladať krátku kvantitu v nominatívnom tvare: *kožušok.* Tento tvar žije v istých nárečiach[25] a v niektorých zas býva nahradený v nominatívnej forme zdrobnelinou *kožuštek,* ale ostatné pádové tvary ostávajú od zdrobneliny *kožušok,* ktoré sú k nej organické a náležité s krátkou kvantitou: *(kožuštek) — kožuška, kožušku,* (ak.: *kožuštek*), *kožuškom, kožušky, kožuškov ... kožuškami.* I tu ide o skrátenie prvotnej dlhej samohlásky (*u*), ako v prípade *kališok.* V slovenčine tendencia skracovať samohlásky *i* a *u* v istých prípadoch[26] zasiahla, zdá sa, aj iné zdrobneliny na *-ok* s dvojslabičným základom[27]. Tak isto skrátená kvantita samohlásky *u* je v zdrobneline k *obuch — obušok-obušky, okruh — okružok-okružky, kozub — kozubok-kozubky, holub — holubok-holubky, obrus*

[25] Tvary so skrátenou kvantitou *kožušok* môžem uviesť z Hlinika (riaditeľ Samuel Považan), z Banskej Štiavnice (Jozef Vavro); tvar s koncovkou *-ek*: *kožušek* z Veľkých Krštenian (Pavol Gašparovič) a zo Šalgova (učiteľ Ján Stranovský).

[26] Tendencia skracovať dvojicu *i* a *u* je dobre zjavná v západoslovenskom nárečí (bližšie v bánovskom), napríklad v koncovke gen. pl. a sing. lok. *-í > -i:* do *starich kostí,* (v) *povetri;* v 3. os. pl. prít. času *-ú > u: biju, maju, vezu, pannu* (spis. *padnú*), *kupuju, su* ap. Na východe v sotáckom nárečí, kde je dosiaľ zachovaná kvantita, skracovanie dvojice *i* a *u* zisťuje Jozef Liška (SR X, 105).

[27] To zisťuje v strednom nárečí z Pohronia Dr. A. A. Banik pri zdrobnelinách na *-ok* s dvojslabičným základom: *kaľišok, kožušok, obrusok, okružok, kozubok, holubok* ap. (Návrh 34). Všeobecné skracovanie samohlások ešte všade nenastalo. Tento nehotový, priechodný stav stručne vystihuje riaditeľ školy Samuel Považan, keď uvádza z pohronského nárečia tvar *obrusok* s krátkou kvantitou a pripojuje k nej charakteristickú poznámku „zriedkavejšie *obrúsok*". V Ľubietovej je *obrúsok* popri *okružok* (chleba) (podľa Martina Jančušku); v Dolnej Lehote (Orava) je *obrúsok* (Štefan Jančo); v Banskej Štiavnici popri skrátených formách *kališok, kožušok, okružok* sú formy *obrúsok, holúbok* (Jozef Vavro); zo Svätého Kríža popri *kaľišok, kožušok, okrušok* (porov. Pravidlá slov. pravopisu 292: *okruch*) uvádza formu s dlhou kvantitou *obrúsok* Ján Rakovský. Vyrovnaný systém v skracovaní týchto dvojíc badať na dokladoch z Veľkých Krštenian: *kališek* s poznámkou „častejšie *kališ̌tek*", *kožušek* „častejšie *kožuštek*", *obrusok* „aj *obruštek*", *okružok* „aj *okruštek* (Pavol Gašparovič). V bánovskom nárečí, ktoré je v podstate na hranici stredného a západného nárečia, skrátená kvantita je aj v spisovnom tvare *žalúdok,* nárečová forma *žaludek* (mýlne uvedené *žalúdek* v Sborníku Škult., str. 645). Krátku kvantitu pri zdrobneline *obrusek* z Myjavy-Rudníka popri dlhej v zdrobnelinách *kalíšek, kožúšek* uvádza Ján Hajdušek. Doklady Bela Letza sú zpravidla s dlhou kvantitou: *kozúbok* (l. c. 25, 39), *kalíšok, kožúšok* (40), *holúbky* (54), ale *obušok, okrušok* (40).

— *obrusok-obrusky, (žalud) — žaludok-žaludky* (spis. *žalúdok*) ap. Dlhá kvantita, vyskytujúca sa vo všetkých nárečiach, je v zdrobneline *motúzok,* ku ktorej je základný tvar *motúz* s tou istou dlhou kvantitou. Takto i v zdrobnelinách slov cudzieho pôvodu, ktoré sa však zpravidla zdrobňujú koncovkou *-ik: vankúšik* k *vankúš, lampášik* k *lampáš* ap.

Z týchto úvah teda vychodí, že zdrobneliny, utvorené od dvojslabičného základu, strácajú v niektorých nárečiach dôsledne svoju prvotnú dlhú kvantitu pred zdrobňovacou koncovkou *-ok,* ak kvantita príslušnej samohlásky v základnom tvare je krátka. Teda nastáva aj tu vyrovnanie s kvantitatívnej stránky podľa základného tvaru, ako sme to videli pri type *dômok — domok* podľa základného tvaru *dom, snôpok — snopok* podľa *snop* ap. Naopak, ak bola v základnom dvojslabičnom tvare dlhá slabika, ako napríklad v prípade *motúz — motúzok,* nenastalo skrátenie pred koncovkou *-ok,* lebo ani nebolo popudu preň, ako pri základoch s krátkou kvantitou. So stanoviska synchronického badať tendenciu, že zdrobneliny na *-ok,* odvodené od dvojslabičných podstatných mien, prejímajú kvantitu svojho základu, teda nepredlžujú samohlásku pred koncovkou *-ok*[27], napríklad: holub — *holubok-holubky,* kozub — *kozubok-kozubky,* obuch — *obušok-obušky,* okruh — *okružok-okružky* ap. Oproti nim zdrobneliny s jednoslabičným základom pred koncovkou *-ok* zpravidla predlžujú samohlásku, ako to vidieť najmä na prípade: *kruh — krúžok.*

Do III. skupiny podľa tvorenia, pri ktorom je východiskom zdrobnelý tvar na *-ok,* patrí ešte aj skupina so zakončením na *-štek (-žtek).* Tvarove vlastne predstavuje zdrobnelinu na *-ček,* ktorá splynutím susedskej sykavej spoluhlásky sa mení na *-štek* (*-žtek*). Jej priamym vplyvom nenastáva predĺženie predchádzajúcej samohlásky, ale kvantita prechodí bez zmeny so základu, ktorý je v tejto III. skupine zdrobnelina na *-ok.*

Dlhá kvantita býva: 1. ak sú východiskom zdrobneliny na *-ok (-ik)* s dlhou samohláskou, teraz so základom jednoslabičným: (hlas) *hlások—hláštek,* (hrach) *hrášok—hráštek,* (klas) *klások—kláštek,* (prach) *prášok—práštek,* (vlas) *vlások—vláštek;* (breh) *briežok—briežtek,* (orech) *oriešok—orieštek,* (plech) *pliešok—plieštek; dúšok—dúštek,* (kus) *kúsok—kúštek* ap.; 2. ak sú východiskom zdrobneliny na *-ok (-ik)* s dlhou kvantitou so základom dvojslabičným: (obraz) *obrázok—obráštek,* (motúz) *motúzok—motúštek,* (peniaz) *peniažky—peniažtek*[28], (lampáš) *lampášik—lampáštek,* (vankúš) *vankúšik—vankúštek* ap.

[28] Najčastejšie sa užíva len množné číslo *peniažky* ako defektívny

Krátka kvantita býva: 1. ak sú východiskom zdrobneliny na *-ok (-ik)* s krátkou kvantitou a s jednoslabičným základom (často je známy len základný tvar bez zdrobneliny na *-ok*) : (nos) *—noštek* (Šolt. VI, 32), (roh) *rožok—rožtek* (*paroštek* Gašp., Karamb. 88), (prst) *—prštek*, (pysk) *—pyštek*, (vrch) *—vršteк* ap.; 2. ak sú východiskom zdrobneliny s krátkou kvantitou pred *-ok* a so základným tvarom dvojslabičným: (kalich) *kališok—kališteк* (popri *kalíšok—kališteк*), (kožuch) *kožušok—kožuštek* (popri *kožúšok—kožúštek*), (obrus) *obrusok—obrúštek* (popri *obrúsok—obrúštek*), (obuch) *obušok—obuštek*, (okruch) *okrušok—okruštek, opasok—opaštek* (Hv. IV[3], 134), *agnusok—agnuštek*[29], *podložok* (Kuk. XXII, 273) *—podložtek* (Kuk. XXVI, 138) ap. Pri niektorých len teoreticky treba predpokladať zdrobnelinu na *-ok (-ik): cyprus—cypruštek* (Kuk. XIX, 18), *salaš—Salaštek*[29a], *závoz—závošťok* (Súpis II, 334) ap. Analogicky aj *zárobok—zárobček.*

Z á v e r. V tejto štúdii išlo predovšetkým o preskúmanie kvantity zdrobnelín na *-ček* a ich obmenených foriem na *-štek*. Podľa tvorenia môžeme ich zaradiť do troch kategórií. Pri I. kategórii ich kvantita sa srovnáva s kvantitou na *-ec: stolec—stolček*. Sem patrí aj prípad s dlhou kvantitou: *rámec—rámček, stĺpec—stĺpček*. II. kategória má za základ zdrobneliny na *-ík* alebo *-ik* a podľa toho tu býva aj dvojaká kvantita: 1. typ *košík—košíček*, 2. typ *hájik—hájiček*. III. kategória stavia zas svoju kvantitu na kvantite zdrobnelín na *-ok*. Pred koncovkou *-ok* obyčajne sa samohlásky zdĺžia a také prechodia aj do vyššej zloženiny na *-ček (-štek)*. No pri základných zdrobneliná ch trojslabičných na *-ok* je tendencia skracovať samohláskové dvojice *i* a *u* a tak popri starých prvotných tvaroch s dlhou kvantitou sa zjavujú aj tvary s novšou, skrátenou. So samohláskou *i* prichodí len zdrobnelina k podstatnému menu *kalich*, pri ktorom Pravidlá sloven. pravopisu (str. 215) uvádzajú zdrobnelinu na *-ok* v prvotnej forme *kalíšok* s dlhou kvantitou, ale oproti nej stavajú zdrobnelinu vyššieho stupňa *kališteк* zas so skrátenou kvantitou. Medzi uvedenými formami *kalíšok* a *kališteк* niet kvantitatívnej spojitosti a netvoria kvan-

tvar (porov. *volky*) vo význame hromadnom, kolektívnom a k nemu jednotné číslo je *peniažteк*, tiež s hromadným významom; náležitý zdrobnelý tvar vo forme *peniažok* uvádza Gašparovič z Veľkých Krštenían s poznámkou „častejšie *peniažteк*" a Jozef Vavro z Ban. Štiavnice nárečovú formu *peniažek*.

[29] Tvar *agnuštek* s krátkou kvantitou žije v západnom nárečí (Bánovce); u Urbánka je zachytený tvar *agnúštek* s dlhou kvantitou (Div. kniž. XI, 18).

[29a] Časť poľa v bánovskom chotári.

titatívnu dvojicu, aká tu býva pravidelne tvorená medzi základným tvarom zdrobneliny na *-ok* a vyššej zdrobneliny na *-ček* (*-štek*), napríklad: *roh* (*rožok—rožtek*), (obraz) *obrázok—obrážtek, kúsok—kúštek* ap. a podľa nich aj ku *kališ tek* patrí len *kališok*. Forma *kališok* je málo známa, no jej pádové tvary poznáme nielen zo slovenských nárečí, ale aj zo spisovnej reči.[30] Ale nie je dosiaľ zaregistrovaná v slovníku Pravidiel slovenského pravopisu. V slovníkoch popri starších formách *kališok, kališka* bude treba uviesť aj formy novšie *kališok, kališka*. Týmto potom dostávame kvantitatívnu dvojicu *kališok—kališ tek*. So stránky kvantitatívnej tvaru *kožúšok* odpovedá tvar vyššej zdrobneliny zas len s dlhou kvantitou.[31] V slovníkoch popri hesle *kališok* pre lepšiu správnosť stavu veci bolo by dobre poznamenať, že nominatívny tvar *kališok* býva často nahrádzaný nominatívnym tvarom *kališ tek* a tak pádové formy *kališka... kališkom, kališky... kališkami* pripojujú sa ako defektívne aj k tvaru *kališ tek*. Z toho vidíme úzku súvislosť tvarov *kališok* a *kališ tek* so stránky kvantitatívnej.

Podobné ťažkosti sú s kvantitou samohlásky *u* pri tvaroch *kožúšok, obrúsok*. I pri nich Pravidlá sloven. pravopisu (231, 282) uvádzajú vyššie zdrobneliny *kožuštek, obruštek*, ktorým kvantitatívne odpovedajú len tvary *kožušok, obrusok*. Ako tvar *kališok*, tak aj tvar *kožušok, obrusok* majú miesto v slovníku a spisovnej reči, lebo 1. žijú v nárečiach, 2. užívajú sa v literatúre[32], 3. tvoria kvantitatívny celok s tvarmi *kožuštek, obruštek* ako so spisovnými, aj uvedenými v Pravidlách sloven. pravopisu. I tu tvary s dlhou kvantitou *kožúšok, obrúsok* treba pokladať za staršie a tvary *kožušok, obrusok* so skrátenou kvantitou za mladšie. Takto riešia, a to celkom šťastlivo, Pravidlá sloven. pravopisu i dvojtvary „v jednotnom genitíve zámena *tento*", keď ponechávajú „novotvar *tohto* popri staršom tvare *tohoto*" (93).

[30] Napríklad u Vansovej: začal rozoberať *kališky* kvietka (III, 25), u Kukučína: Žena vyšla s fľašou i *kališkami* (III², 89), poháre s malými *kališkami* (V⁴, 115), u Timravy: Z... *kališkov* kvetov viala vôňa (V, 25) a podobne.

[31] Podľa Dr. Jozefa Hrabovského, rodáka z Turca, tvar s dlhou kvantitou vo forme *kožúšok* žije v Liptove, čo súdi podľa výslovnosti svojho otca, pochodiaceho z Liptova. Sám som počul v Turci predlžovať v tvare *kožúštek* samohlásku *u* vplyvom prízvuku (u p. Štekláča, opatrovníka rybníkov Samuela Ivašku).

[32] Napríklad u Jesenského: Vytrhnutý prám čierneho *kožuška* (I, 44), u Kukučína: obracajúc *kožušok* vinou dnu (VII³, 88), u Timravy: meštek... za *kožuškom* (Novohrad, 209), u Hronského: má nový *kožušok* (Podpol. rozpr. 52), u Kalinčiaka: Išly panie na hrušky, podriapaly *kožušky* (Pov. I, 82) ap. — Doklady na *obrusok* nemám poruke.

Vlado Uhlár:

O ČISTOTU JAZYKA.
(Odpoveď Dr. Števovi Peciarovi.)

Ešte to nie je dávno, keď Peciar po tuhom boji s Mihálom a polemike s Jónom a Jánošíkom, vedenej v Slovenskej reči a najmä v Slováku[1], ostal osamotený, keďže vyvolal svojím spôsobom písania nechuť v širokej verejnosti odbornej i neodbornej. Vtedy v Slováku napísal, že končí svoj boj, lebo sa nenašiel nik zo slovenských lingvistov, ktorý by sa ho bol ujal. Jeho patetický apel na svedomie slovenských vedcov ostal bez ohlasu nielen u nich, ale aj u samého Peciara, lebo sa pokúsil v Slováku znova pokračovať svojím spôsobom — a teraz nakoniec so svojím článkom *Reč a teória o reči* prešiel do Slovenskej jednoty (z 31. aug. 1943, str. 6), vychodiacej v Maďarsku.

V článku zaujíma Peciar bojovný, krajne odmietavý postoj proti tým, ktorí študujú vývin spisovnej slovenčiny a usilujú sa odstrániť z nej cudzie nánesy, narušujúce niekedy dokonca jej ústrojnosť. Peciarovi je každá takáto práca pochybená, neodôvodnená, nevedecká, hoci podobnú prácu robil čiastočne aj sám v rubrike: Zo zápisníka slovenského lingvistu.[2] No Peciarovi je každý, kto robí okrem neho takúto prácu, puristom, a purizmus je uňho vrcholom zla.

Keby žil niektorý národ izolovane, jeho jazyk by sa vyvíjal podľa vlastných vnútorných zákonov bez vplyvov cudzích jazykov. Lenže slovenský národ nežije osamotene, ale v stálom a čím ďalej tým intenzívnejšom styku s okolitými národmi. Vo vzájomných stykoch národov spočíva rýchle kultúrne napredovanie ľudstva. Ale vo vzájomnom styku a vplyvoch sa tají veľa ráz aj zánik mnohých národných individualít. Národy menšie, stojace kultúrne nižšie, sú v nevýhodnom postavení; mnoho ráz vplyv susedov ich zatisne do takého postavenia, že nestačia ani spracovávať cudzie podnety vlastným spôsobom, ba prejímajú cudziu tvárnosť a nakoniec splývajú s národom a kultúrou, pod jednostranný vplyv ktorej sa dostaly. Tento proces je veľmi zreteľný v jazyku.

[1] Porov. Peciarov článok Slovesné vidy a „jazyková svojskosť" v SR X, 157 a Mihálovu odpoveď Do zápisníka slovenského lingvistu (Gardista zo dňa 8. XII. 1942, str. 7), Peciarovu rubriku Zo zápisníka slovenského lingvistu, Slovák zo dňa 10. XII. 1942, str. 8 a 19. II. 1943, str. 6 ako odpoveď na Jánošíkove Glosy k Zápisníku slovenského lingvistu, uverejnené v Slováku dňa 16. II. 1943, str. 6.

[2] Napríklad Slovák z 13. V. 1943 a z 3. VI. 1943, obvyklá rubrika Zo zápisníka slovenského lingvistu.

Dnes nemožno hovoriť o národoch, ktoré by sa skladaly z príslušníkov jednotného pôvodu (všeobecne niet národa jednej rasy), a niet ani jazyka, ktorý by rozličným spôsobom vo svojom vývine nebol podliehal v minulosti alebo v prítomnosti rozličným vplyvom jazykov susedných národov. Nielen vlastným vývinom, ale často cudzím vplyvom vznikly v jazyku dokonca i hláskoslovné zmeny, menila a mení sa skladba, väzby; národy pojímaly slová zo susedných jazykov buď z nedostatku slovných znakov pre veci a pochopy, ktoré nemaly a nepoznaly, alebo svojím duševným životom ešte nespracovaly, buď preto, že mnohí jednotlivci nechápali cudzie slová v najvlastnejšom smysle, posúvali ich význam, takže veľa ráz nevedeli ich nahradiť príslušnými rovnoznačnými slovami vlastného jazyka, ktoré, pravda, často nepoznali v slovnej zásobe svojej vravy, no svojou vplyvnosťou (napr. spisovatelia) zapríčinili, že prevzaté slová zatlačily na periferiu jazyka dobré slová domáce.

Ako niet národa jednej rasy, čistej rasy, niet ani absolútne čistého jazyka. Jazyk je bohatou studnicou poznatkov o minulosti príslušného národa, najmä o najstaršom období, z ktorého ešte niet písaných prameňov, je neklamným svedectvom, aká bola národná kultúra v najstarších obdobiach, v ktorých oblastiach a ktorým národom podliehala. Zaiste vplyvy blízkeho národa s vyššou kultúrou boly oveľa silnejšie vtedy, keď susedný celok nemal vlastného spisovného jazyka, ako to bolo s národom slovenským, ktorý do konca 18. storočia používal češtinu za spisovný jazyk. V tomto prípade vplyvy hneď neprestaly zavedením vlastného spisovného jazyka, ba sa časom stupňovaly politickým područím.

Zavedením vlastného spisovného jazyka aj v našom prípade začína sa obdobie sústavného očisťovania jazyka, zbavovania sa cudzích nánesov, no „purizmus" bol známy v našom jazyku už aj predtým, keď sa vylučovaly cudzie slová neslovanské, ale aj české.[3] A je aj prirodzené, že keď sa vylučovaly z jazyka germanizmy, maďarizmy, rusizmy, tak isto načim pokračovať aj s čechizmami, hoci pri tom všetkom je tiež jasné, že mnoho čechizmov, ktoré prenikly do slovenčiny, dnes by bolo úplne márne z nej vylučovať.

Lenže ako sú pochopiteľné v jazyku cudzie vplyvy, tak je pochopiteľný aj boj o ich odstránenie.

Jazykovedca nemôžu mýliť očisťovacie snahy rozličných nadšencov, ktorí by nedbali odstrániť — povedzme — zo slo-

[3] Takto katolícki spisovatelia okruhu trnavskej univerzity, potom najmä Bernolák, ale aj evanjelici, tak Simonides, Masník, ba aj Ján Kollár.

venčiny všetky cudzie slová, lepšie povedané: slová cudzieho pôvodu, ba aj medzinárodné termíny z technických odborov. Ale nesmú pomýliť ani vedci, ktorí chcú spraviť zo správneho purizmu raz škodné obludy, inokedy smiešne čudáctvo lokálpatriotov, volajúc pateticky do boja proti nemu, odnímajúc právo hovoriť o jazyku každému okrem seba.

Ide o mieru, ktorú treba zachovať pri obnovení starých slov, zvratov a väzieb a pri tvorení slov nových, pri vymedzovaní významu, pri odstraňovaní slov cudzieho pôvodu (teda aj českých), ktoré nie sú ešte celkom zaužívané a sú *za ne dobré slová domáce*. A zaiste by bolo márne stanoviť presné pravidlá, ako si počínať, a to preto, lebo všetky prípady nemožno nikdy zachytiť, najmä nie tie, ktoré prinesie nová skutočnosť, ale aj preto, že pri stupňujúcej sa intelektualizácii jazyka, pri stále väčšom uplatňovaní logického zreteľa v jazyku nemožno celkom sputnať jazyk, ako nemožno zoschematizovať sám život; jazyk si často hľadá a často nachodí nové prúdy a korytá, ktoré človek niekedy stačí kontrolovať, no pri veľkých životných prievratoch je proti nim bezmocný a tu aj jazykovedcovi prichodí iba konštatovať prenikavé zmeny. Ale jazykovedec by sa sám degradoval, keby sa vzdal regulačného zásahu a dovolil pôsobiť nielen silám vnútorným, ale aj mnohým náhodným, dokonca rušivým, protiústrojným.

Správny purizmus je vždy na mieste a rozvážny jazykovedec sa nedá mýliť výstrelkami na strane prihorlivých reformátorov, ale ani zásadných odporcov.

Jazykovedec sa dá poučiť i protipuristickou literatúrou iných národov. Ale si aj uvedomuje, že slovenský jazyk je vlastnou individualitou, že sa odlišuje od iných jazykov svojou štruktúrou, svojím vývinom v hlavných črtách, ale najmä v jednotlivostiach od všetkých iných jazykov, takže všetky poučovania, ktoré platia pre iné spisovné jazyky, treba opatrne používať, lebo nie sú celkom v súlade s pomermi, ktorými prešiel a v ktorých je teraz náš jazyk. Ale túto skutočnosť si horlivý odporca i správneho purizmu nechce uvedomiť.

Peciara mrzí, že sa slovenský purizmus najväčšmi obracia proti českým vplyvom a argumentuje citátom Čecha Trnku, že purizmus je nadnášaný v podstate nelingvistickými prúdmi; sám sa osobne vyslovuje, že je motivovaný politickými názormi. Nám je jasné, ako možno Peciarove vývody a závery využiť a politicky zneužiť, a to nie na osoh slovenskej veci a slovenskej vedy.

Netreba tajiť známu vec, že slovenčina v posledných storočiach bola a je veľmi ovplyvňovaná češtinou. A ako každý

organizmus bráni svoju individualitu, tak aj slovenčina sa vyhraňuje proti češtine a bráni sa jej vplyvom. Ak sa to Peciarovi nevidí, nám sa zasa nepáči jeho jednostranná závislosť od českej vedy, ktorú prejavuje shodnosťou názorov a citátmi skoro len a len českých lingvistov. Ťažko viesť paralelizmus medzi českým a slovenským purizmom pre zásadne iné jazykové pomery.

Náš spisovný jazyk je pomerne mladý. Preto nemožno celkom aplikovať zásadu autonomnosti spisovného jazyka aj na naše pomery. V storočí svojho trvania prežil spisovný jazyk slovenský niekoľko búrlivých zmien. Jeho štabilizácia sa uskutočňuje v značnej miere až dnes

Moderná lingvistika zdôrazňuje, že tvorcami a kodifikátormi spisovného jazyka sú dobrí spisovatelia a ich úzus. Toho roku vydal náš najlepší spisovateľ *Milo Urban Novely,* v ktorých shrnul do nového vydania svoje staršie sbierky noviel *Výkriky bez ozveny* a *Z tichého frontu.* Kritika shodne konštatovala, že Urban svoje novely jazykovo upravil a zdôraznila, že na vykonaných zmenách najlepšie vidno, aký vývin prekonala slovenčina v krátkych 10—15 rokoch na ceste jazykového zdokonaľovania a očisty. Tento fakt je neobyčajne výrečný a hovorí za dlhé úvahy. Podiel spisovateľa a jazykovedy na utváraní a najmä ustaľovaní spisovného jazyka je v slovenčine rozdielne iný ako u iných národov. U nás sú spisovatelia povďační jazykovedcom za uvážené upozornenia. Keď sa aj krajné výhonky purizmu neujaly, čo je vedcovi pochopiteľné, mnohé opravy sú dnes v spisovnom jazyku normálne a časom sa stanú každodennými aj v reči hovorovej, ak nenastane nový zvrat vplyvom politických pomerov.

Peciar puristom podkladá, že „sú si v duchu vedomí, ako svojím počínaním ochudobňujú spisovný jazyk a aké škody mu pôsobia, hoci to navonok nechcú priznať." Z citátu Peciarovho by vyplývalo, že puristi sú ľudia nenormálni, lebo z lásky k svojmu národu a jeho jazyku mu robia — škody. Je tento spôsob Peciarovho postupu logický, objektívny, vedecký?

Bez dlhých rečí ako argument používam okrem spomínaných očist u Urbana aj Jána Smreka. Medzi slovenčinou jeho prvých sbierok a neskorších a slovenčinou jeho článkov je zjavný rozdiel. Sám Smrek v Eláne a vo svojich edíciách bedlí nad dobrou, čistou slovenčinou nielen mladých, ale aj starších. Ešte nik nekonštatoval, že by to bolo na škodu slovenčine, lebo je opak pravda. Pri úprave Stanislavovho prekladu staroslovienskych legiend o sv. Cyrilovi a Metodovi, hoci sa Stanislav spieral, Smrek odstránil slová *kojiť, kojenec* (okrem iných zása-

hov) a nahradil ich slovami *dojčiť, dojča*. I tu bol básnik dôslednejší ako lingvista, ktorý má tisíc škrupúl.

Ak Peciar pričíta slovenským puristom zotrvávanie v zajatí mladogramatických metód, najmä v tom, že by hlásali čistotu a zachovanosť ľudových nárečí proti pokazenosti spisovného jazyka, tak je to zasa len jeho preexponovaná konštrukcia. Zaiste náš spisovný jazyk môže a bude ešte čerpať hodne prvkov z ľudovej reči, povyšujúc ich na spisovné[4]. A zasa je na mieste požiadavka, aby sa sloven. spisovný jazyk zbytočne nevzďaľoval veľmi od svojho ľudového základu, pokiaľ je to slučiteľné s jeho rozličnými funkciami, aby bol slovenský nielen tvarmi, ale aj v slovníku, zvratoch a väzbách.

Peciar rozohnene píše: „Čistota nárečí je skutočne len prázdne heslo s nádychom lokálneho patriotizmu, heslo, ktoré si puristi vymysleli, aby sa vôbec mali o čo opierať." Skutočne nevedno, ako sa mohol tak ďaleko dať zaviesť svojím odporom a súčasne pocitom povýšenosti, keď spája pochopy lokálny patriotizmus—purizmus—čistota nárečí. Takýmto činom by mohol Peciar pomaly rovnako vášnivo zaútočiť na Rousseau-a a ostatných pôvodcov romantizmu z konca 18. storočia, lebo veď oni razili heslá o zachovanosti ľudu, pôvodnosti a čistote jeho kultúry, *nárečí* a pod. Azda Peciar nebude chcieť tvrdiť, že by dejiny spisovných jazykov po zlom spomínaly na obdobie romantizmu, ktoré dalo vzniknúť vede o jazyku, keď vznikol spisovný jazyk veľkoruský, ukrajinský, bulharský, srbský, slovenský.

Peciar zveličuje, keď tvrdí: „V praxi však je každý purista zamilovaný obyčajne do svojho rodného nárečia, a chcel by, aby spisovný jazyk prijal čo najviac prvkov onoho nárečia. Vieme z dejín spisovných jazykov, k akým neblahým koncom, k akému úpadku spisovného jazyka takéto snahy vedú." No takéto „vieme" málo vraví. Isté je, že Česi neboli nadšení, keď Kollár a iní začali vnášať do češtiny slovakizmy. A priam tak okrúhla je aj jeho fráza o zaľúbenosti do vlastného nárečia. Spisovná slovenčina má základ v stredoslovenských nárečiach, prevzala ich hláskoslovný systém a aj ináč sa spravujeme predovšetkým nimi v sporných prípadoch. Sám Peciar pozná vlastne tiež len jedno nárečie dôkladne, a to svoje rodné, tiež len z autopsie. A ako je sám vedený svojím nárečím (načo hovoriť o zaľúbenosti) a svojou vlastnou výslovnosťou, vidieť dobre z jeho štúdií o *načim*[5], o len *fonetickom variante ä*[6], ale najmä z jeho

[4] Viď diela Švantnera, Rysuľu, Chrobáka.

[5] Vyšla v SR IX, 196.

[6] SR IX, 33n a 141n.

„popularizačných" článkov, hlavne z tých, kde zovšeobecňuje platnosť zákona o rytmickom krátení podľa vlastného nárečia na celú stredoslovenskú oblasť.

A tak isto je vedený svojím nárečím i vo svojich reformných návrhoch. Len súhlasiť s ním načim, keď žiada odstránenie ypsilonu. Lenže Peciar žiada odstrániť aj hlásku *ä* a zamieta aj *ľ*, ktoré nepozná vo svojom rodnom nárečí; pretože si ich výslovnosť neosvojil, povýšene ich pokladá za zbytočné. Pravda, možno i vedecky argumentovať pre ich odstránenie, vravím *možno*, ale potom treba, aby navrhovateľ nerobil úľavy sebe. A je aj nedisciplinovanosť, keď záväznú výslovnosť *ľ* nerešpektujeme vo vlastnej výslovnosti, ba ju aj bagatelizujeme v rozhovore, dokonca aj na kurze dobrej slovenčiny!

Okrem týchto zanietených všeobecných útokov, ktorým vážnosť a presvedčivosť ubúda so stupňujúcim sa temperamentom, zaútočil i proti mojim vývodom, ktoré som uviedol v článku *Zvlášte, zvlášť, zvláštny, zvláštnosť* (SR X, číslo 9, 10) proti týmto slovám v slovenčine.

Peciar na mne (meno neuvádza) chce vyskúšať svoju tézu, že puristi „o *potrebných slovách* takmer nikdy nehovoria, ale (že) vypovedali nesmieriteľný boj *slovám nepotrebným*". No môj článok je doložený priam záplavou *potrebných slov*, užívaných slovenskými spisovateľmi, používanými v úze, ktoré sú, pravda, na ústupe pred spomínanými mnohoznačnými, mnoho ráz neurčitými slovami cudzieho pôvodu. Najpodstatnejším mojím zistením je dokázaná skutočnosť, že používaním slov *zvlášte, zvláštny, zvláštnosť slovenčina sa ochudobňuje o veľký počet rovnoznačných, výraznejších slov domácich alebo oddávna zaužívaných.* A toto zistenie nemožno znehodnotiť len tak všeobecne bagatelizovaním od buka do buka.

Napísal som, že *zvlášte* je nám cudzie. Peciar argumentuje proti mne citátom z môjho článku, že sa touto príslovkou „priamo hmýri reč našej inteligencie". No Peciar sám nemôže poprieť, že všetky spomínané slová prišly k nám z češtiny, do r. 1918 sa používaly len v knižnej reči a v ľudovej reči sa dodnes neujaly. Stanislavov doklad (zvlášni) sa dá pochopiť značným vplyvom blibličiny, ale je tiež osamotený. Peciar ako lingvista mal by písať trochu zodpovednejšie; nezodpovedá pravde, keď hovorí, že moje tvrdenie je „úplne nepravdivé".

Potom Peciar zaútočil na moje tvrdenie, že príslovka *zvlášte* je nám cudzia „aj hláskoslovným ustrojením, lebo po slovensky by mala znieť *zvlášťa*". (Veď v slovenčine niet prehlásky *'a > e* ako v češtine.) Lepšie bude citovať samého Pe-

ciara: „Pretože prvá časť citovaného tvrdenia je úplne nepravdivá, ostáva puristovi ako argument druhá časť jeho tvrdenia, opierajúca sa o mladogramatickú teóriu *o bezvýnimočnosti hláskoslovných zmien*. Že je táto teória prekonaná, to sa *náš* purista dosiaľ nedozvedel." (Podčiarkol som sám.)

Priznávam sa, že nie je mi celkom jasné, ako Peciar prišiel k týmto všetkým tvrdeniam a vôbec nechápem jeho povýšenú dôvernosť. 1. Študoval som jazykovedu v Prahe ako Peciar, na tej istej univerzite a v tých istých rokoch, no nie som zvyknutý rátať sa na žiakov a školy a nikdy som sa nepokladal za mladogramatika. 2. Z môjho výkladu neplynie, že by v slovenčine bola hláskoslovná zmena, na ktorú by mala byť príslovka *zvlášte* výnimkou. 3. Myslím, že Peciar nechce tvrdiť, že prehláska *'a > e* v príslovke *zvlášte* je slovenského pôvodu a že tu ide o izolovanú, osamotenú hláskovú zmenu. 4. Nikdy som neargumentoval teóriou o bezvýnimočnosti hláskoslovných zmien, iba som žiadal v článku o rytmickom zákone a *výnimkách* naň (SR IX, č. 7—8), aby v spisovnej reči pokiaľ možno bola prijatá istá jednotnosť, najmä z ohľadu na praktičnosť, žeby boly výnimky stlačené na najmenšiu mieru. 5. Nie ja, ale Peciar tvrdil to, čo mne dnes podkladá a za čo ma stíha dôverným výrazom *náš* purista, chcejúc takto znehodnotiť môj spomínaný článok a uviesť do nevážnosti mňa ako aj správny purizmus.

Citujem tú časť z Peciarovej rubriky Zo zápisníka slovenského lingvistu: Laik by si teda mohol myslieť, že pojem tzv. jazykového zákona je iba nejaká nepresná metafora a že v skutočnosti ide iba o akési „pravidlá s výnimkami", ako sa to vyjadruje frázami: „Niet pravidla bez výnimky", „Každá výnimka má svoje pravidlo [!]" ap. Ale jazyk, ak ho chápeme ako systém, neodbavíme takýmito frázami. Jazykové zákony, práve tak ako akékoľvek iné zákony, sú *bezvýnimočné*. Predstava zákona s výnimkami je nesmysel. Ak sa na nejakú oblasť vzťahuje istý zákon, podlieha mu všetko, čo do onej oblasti patrí. Tak je to aj v jazyku. (Slovák zo dňa 21. mája 1942, str. 8.)

Komentára k tomuto citátu netreba, iba uviesť a zopakovať, čo Peciar hovorí dnes: „Že mladogramatická teória o bezvýnimočnosti hláskoslovných zmien je prekonaná, to sa náš purista dosiaľ nedozvedel."

Z doterajších našich citátov a vývodov vidno, kde až Peciara priviedla jednostranná zaujatosť proti slovenskému purizmu. Tu na vysvetlenie treba povedať, že Peciar sa ešte vždy nevžil dosť do osobitných slovenských pomerov, neprežil slovenskú problematiku. Jeho postoj k našim veciam je krajne jednostranný, je úplne zaujatý hľadiskami, ktoré *môžu* byť

dobré pre české pomery, ale veľmi opatrne načim s nimi narábať pri ich aplikácii na slovenské pomery.

Vystúpenie Peciarovo a jeho zásahy v našej jazykovede neboly nijako šťastlivé. Ostré pero, prudký temperament ho zviedly do boja proti všetkým, takže nakoniec ostal osamotený. Snaha rýchle preniknúť sa spojila so zanietením uplatniť u nás hľadiská, ktoré možno v Česku pokladať vo vede azda za oficiálne, lenže Peciar nebral ohľad na osobitné slovenské pomery u nás. Nakoniec sa dostal na pole „popularizovanej" vedy, ktorej sám vyhlasuje boj.

No je isté, že Peciar vyviazne z nebezpečného úšustu, na ktorý ho dostal mladistvý zápal, snaha uplatniť seba a svoje krédo. Treba len, aby si osvojil hladšie spôsoby pri vyrovnávaní sa s mienkami, s ktorými nesúhlasí. Načim tiež, aby si vybral pracovný priestor, ktorý nie je v najužšom styku s prítomnosťou, aby z b y t o č n e neprichádzal do konfliktu so slovenskou vedeckou a ostatnou verejnosťou, čím sa iba zbytočne rozptyľuje pred prikročením k vážnej a obsažnej vedeckej práci, pre ktorú má, treba uznať, dobré predpoklady.

Dodatočná poznámka: Dodatočne som sa dozvedel, že Peciar mal proti purizmu článok aj v Národných novinách zo dňa 21. aug. 1943, str. 6 s nadpisom *Jazykoveda a purizmus*. No už pri letmom pohľade možno zistiť, že neide o iný, ale o t e n i s t ý č l á n o k, lenže má v Slovenskej jednote nevhodne pozmenený nadpis.

NÁVRHY NA ZMENU ÚRADNÉHO NÁZVU OBCE.

Maroš Madačov:

SPIŠSKÁ KAPITULA či SPIŠSKÁ KAPITUĽA?

V poslednom čase ako povodeň po našich časopisoch a knihách rozšírilo sa nenáležité užívanie názvu slovenskej obce Spišská Kapituľa. Či ide o Tvrdého „Frazeologický slovník", matičné „Pravidlá", úradný „Štatistický lexikon obcí" z roku 1936 alebo „Soznam obcí a miest" z roku 1942, všade uvádzajú *Kapituľu* s tvrdou koncovkou „Spišská Kapitula". A preto potom, v mene poslušnosti, aj inteligenti z bližšieho i ďalšieho okolia sú v pomykove a pridŕžajú sa Pravidiel: viď knihu „Výtvarné pamiatky Spišskej Kapituly", najnovšie číslo matičného „Slovenska", kde sa priamo kopia tvary „Kapitula, Kapituly, Kapitule"; viď predošlé čísla mesačníka „Kultúry", kde figuruje redakcia „na Spišskej Kapitule", alebo i nejednotné úradné tlačivá, ktoré v dátume užívajú síce tvrdú koncovku, ale v zá-

hlaví, podľa lepšieho svedomia, predsa len užívajú správny lokál *v Spišskej Kapituli!*

A teda, tvrdý tvar vo všetkých týchto vydaniach je nenáležitý, lebo načisto slovenská je len a len mäkká koncovka *-uľa!*

Prečo? Nuž pre pár jednoduchých príčin, ktoré nám ležia sťa na dlani!

1. Meno *Kapituľa* je latinského pôvodu. Ale klasická latinčina tvar *capitula* nepozná, iba ak v množnom nominatíve. I obšírny Wžentkov Latinsko-slovenský slovník z r. 1929, i ešte dôkladnejší dvojsväzkový slovník Universae phraseologiae latinae corpus P. Fr. Wagnera S. J. z roku 1822 poznajú len tvar *capitulum,* po slovensky ‚hlavička, čiastka knihy, hlavica stĺpu'. Wagner spomína aj tvary z cirkevnej latinčiny: *Capitulum Ordinis* ‚shromaždenie reholníkov, miesto ich schôdze' a *Capitulum Cathedrale* ‚poradný sbor biskupský'. Celkom pôvodný názov *Spišskej Kapitule* je teda *Capitulum,* a tak sa i dodnes užíva v latinských cirkevných listinách: *Venerabile Capitulum Cathedrale.*

Je teda zjavné, že i tvar *kapitola* (v knihe) i *kapitula* sú už poslovenčené a že prekonaly temer taký vývoj ako slovo *regula—rehoľa.* Preto by sa mala taká *kapitula* písať s mäkkou koncovkou. Zaujímavé je však, že slovenčina prevzala viacej latinských slov s podobnými koncovkami, a jednako všetky nezmäkčila. Napr. *regula* ostala *regulou,* ale latinské slová *tabula, ferula sa* v slovenčine zmäkčily: *tabuľa, feruľa.* Tak ich uvádzajú aj nové Pravidlá. Prečo táto dvojakosť? Akiste vplýval na ňu rečový úzus: častejšie užívané slová *(tabuľa)* sa úplne poslovenčily, z ľ u d o v e ľ y, kým menej užívané slová *regula, cela* (lat. *cella*) ostaly cudzie. A slovo *kapitula* je akosi na rozcestí, ani časté ani zriedkavé. Ale i tu pomáha jednoduchá distinkcia: *kapitula* ako právnický názov sboru kanonikov môže ostať s tvrdou koncovkou, ale *Kapituľa* ako slovenská obec musí mať mäkkú koncovku.

2. Za mäkkú koncovku *Kapituľa* v názve východoslovenskej obce je najmä ž i v á ľ u d o v á r e č. Všetci statoční Spišiaci, Liptáci a Oravci, teda všetci príslušníci spišského biskupstva, hovoria mäkko: *Spišská Kapituľa, idem do Kapitule, na Kapituľu,* bol som *na (v) Kapituli.* Tak im káže zdravý jazykový cit, lebo ženské koncovky *-uľa* v slovenčine sú mäkké: *Rysuľa, papuľa,* teda skloňujú sa podľa vzoru: *ulica.* Ak sme v zemepise, v dennom užívaní a v literatúre poslovenčili cudzie slovo *Roma* na *Rím, Wien* na *Viedeň, Beograd* na *Belehrad, Paris* na (ten) *Paríž, London* na *Londýn,* nuž či by to nebolo ma-

cošstvo horšie od macochy Zuzanky Hraškovie, keby sme svoju slovenskú obec vyslovovali cudzo, neslovensky?

Tak sa zdá, že prvú chybu urobil Tvrdý vo svojom „Slovníku", ale sám si stúpa na päty, keďže uvádza i *kapitulu* ako sbor kanonikov i *Spišskú Kapitulu* ako obec: neuvedomil si, že *Kapituľa* je obec slovenská a že teda v skloňovaní podlieha slovenskej gramatike. A teraz si predstavte tú komičnosť, keď našinci chcú rešpektovať Pravidlá: najprv musia v hlave napochytre preskloňovať celý vzor *ryba,* a len potom sú istí, že použili správneho tvaru, predpísaného Pravidlami: *v Kapitule, Kapituly.*

Nuž pre toto všetko sme proti prekrúcaniu správneho názvu. Ak ide niekomu o vedeckú presnosť a dôslednosť, musel by teda prijať tvar pôvodný „Spišské Kapitulum". A ak ide niekomu o vedeckú povrchnosť, tak jej treba urobiť koniec. Na to je najpovolanejšia „Slovenská reč", aby uverejnila tieto vývody a aby ich z nej prevzaly všetky naše denné noviny. Ináč sa bude ďalej hanobiť meno sídla spišského biskupstva a zase by sa len vo forme, nie nadobro poslovenčenej (hláskoslovne) dostalo i do nových Pravidiel i do rozličných indexov a publikácií. Veď azda len nechceme, aby falošná šedivá teória panovala nad zeleným stromom života?

Poznámka redakcie. — Vývody, ktoré podáva Maroš Madačov k forme *Kapituľa* ako čiastky miestneho názvu vo spojení *Spišská Kapituľa,* s vedeckej stránky obstoja a my ich len v niečom doplňujeme. Tvar Kapituľa treba odvodzovať zo stredovekej cirkevnej latinčiny, a nie z klasickej.

Už v starovekej vulgárnej, hovorovej latinčine koncovka *-um* sa oslabovala vo výslovnosti, až nakoniec zanikla. Pri prevzatí tejto skupiny slov do slovenčiny pôvodný latinský stredný rod sa zmenil (napríklad pri podstatných menách zakončených na *-mentum*) a slová zaradily sa podľa domácich podstatných mien so zakončením na spoluhlásku do mužského rodu: *argument, atrament, testament* ap. Naproti tomu substantíva na *-ium* po oslabení koncového *-um* prejímaly vo vulgárnej latinčine za jednotný nominatív tvar množného nominatívu na *-ia,* čím sa zmenil aj rod na ženský podľa zakončenia a v takomto rode prešly aj do stredovekej ľudovej latinčiny. Z nej potom sme ich dostali aj do slovenčiny, kde sa priklonily k ženským podstatným menám: *cigória, gymnázia, kolofónia, princípia* ap. Najlepší dôkaz na to, že aj podstatné meno *capitulum* dostalo zakončenie na *-a* ako aj zmenu stredného rodu na ženský už vo vulgárnej latinčine, je vo francúzskej forme *la date.* Má základ v latinskom podstatnom mene *datum,* tiež zakončenom na *-um.* Aj ono po oslabení koncového *-um* dostalo živý tvar na *-a: *data,* ktorý prešiel k ženskému skloňovaniu, lebo ináč nemohli by sme si vysvetliť ženskú formu *la date* vo francúzštine.

Aj tvar *kapitula* pochodí z klasickej formy *capitulum* > *capitula;* ostal nedotknutý pri používaní vo vyššej sfére jazyka a v ľudovom používaní pri názve cirkevnej osady toho kraja tvar *kapitula* sa hláskoslovne prispôsobil k domácim slovám podobného zakončenia, ako napr.: *bakuľa, cibuľa* ap. Na utvorenie tvaru *kapitula* so zakončením na *-a* mohol mať vplyv aj blízky tvar *capitolium,* ktorého sa v cirkevnej latinčine používalo aj za tvar *capitulum* (Porov. L'abbé Migne, Lexicon, Paris 1866, str. 423).

Dvojité prevzatie cudzieho slova *capitulum* a jeho dvojaké reflexy nie sú osamotené v slovenčine; taký istý prípad máme aj pri cudzom slove *tabula:* v celkom ľudovom používaní *tabuľa* a vo vyššej sfére jazyka *tabula,* vo spojení *súdna tabula.* A zato niet vecnej námietky ani proti forme *Kapituľa* v názve spišskej osady *Spišská Kapituľa,* tým skorej nie, že ide o miestne meno v tom kraji takto vyslovované.

ZO ŠKOLSKEJ SLOVENČINY.

B + Z, profesori obchodnej akadémie:

VÝSLOVNOSTNÁ A KONVERZAČNÁ STRÁNKA ŠKOLSKEJ REČI.

(Pokračovanie.)

8. Hlásky *č, dž* vyslovujú sa vo východnej slovenčine mäkšie ako v spisovnej reči. Počuť ich aj v školskej artikulácii ako splynuliny *tś, dź,* ktoré graficky zaznačujeme *ć, ǯ.* V súvislosti s tým upozorňuje M. Koperdan (l. c. 7 n.) na ďalšiu povinnosť školy v našom kraji: priúčať tvrdšej výslovnosti spisovnej. Je zaujímavé, že mäkšia nárečová výslovnosť *č, dž,* v spisovnej reči neortoepická, podľa ktorej zasa rozoznať východných Slovákov od ostatných, predstavuje pre našich žiakov istú výhodu pri štúdiu rumunčiny. V rumunských slovách: *cer* ‚nebo', *ger* ‚mráz' ap. znejú totiž slabiky *ce, ge* (vysl. *će, ǯe (dže)* tak mäkko ako hlásky *č, dž* napr. v sloven. slovách: *včera, džavot* ap. vo fonetickej realizácii východoslovenskej, t. j. dialektickej aj nespisovnej školskej. Preto zaďeľujeme do relat. povinnej rumunčiny najmä žiakov s týmto mäkším domácim *č, dž* = *ć, ǯ.*

9. Východoslovenské nárečové palatály *ś, ź* zväčša neprenikajú do spisovnej školskej reči. Žiaci nevyslovujú *śila, śestra, nośa* (3. os. pl.); *źima, źem, voźa* (3. os. pl.) atď., ale *sila, sestra, nosia; zima, zem, vozia* atď. No číslovku 1.000 vyslovujú aj v školskej reči veľmi často *tyśic* s tvrdým *t* a mäkkým *ś,* t. j. dialekticky (miesto spisovného tvaru *tisíc*). Medzi správnou spisovnou a školskou výslovnosťou je tu čo do mäkkosti a

tvrdosti pomer obrátený (spisovne: *ť ... s*, dialekticky a školsky: *t ... ś*).

Znalosť vyslovovať dialektické hlásky *ś, ź* v slabikách *śi, źi* možno funkčne využiť pri vyučovaní pravopisu. Zakladá sa na nej známa pravopisná pomôcka o písaní *i, y* v slabikách *si — zi, sy — zy*. V týchto slabikách píšeme v spisovnej reči *i* mäkké tam, kde sa v nárečí vyslovuje mäkké *ś, ź;* tvrdé *y*, kde v nárečí počuť tvrdé *s, z*. Píšeme napr.: *si*la, *si*rota, *si*to; *zi*ma, o*zi*mina, hro*zí* atď., lebo sa dialekticky vyslovuje: *śi*la, *śi*rota, *śi*to; *źi*ma, *oźi*mina, hro*źi* a pod. Píšeme však: *sy*n, *sy*r, *sý*ty; ja*zy*k, o*zý*vať sa, pre*zý*vať atď., lebo dialektická výslovnosť je: *si*n, *si*r, *si*ti; ja*zi*k, o*zi*vac śe, pre*zi*vac atď. Výnimočne sa píše v spisovnej slovenčine tvrdé *y* v slove: *sý*kora — *sý*korka, hoci sa vo východoslovenskom nárečí vysloví: *śi*korka (s mäkkým *ś*).[13]

10. Ťažkosti robí žiakom spisovná výslovnosť spoluhlásky *v* na konci slov a slabík. Nakoľko sa v nárečí vyslovuje hláska *v* v týchto polohách ako *f* (pred znelými spoluhláskami ako *v*), počuť túto chybnú artikuláciu aj v školskej reči. Treba preto žiakov učiť a vlastným príkladom ukazovať, že správna spisovná výslovnosť žiada tu nie *f*, ale ani *v*, lež polosamohláskové *u̯*, ktoré tvorí s predchádzajúcimi samohláskami dvojhlásky, prípadne s dvojhláskami aj trojhlásky. Nesmieme teda sami vyslovovať ani dovoliť výslovnosť: *cirkef, spef, hláfka, stofka, bankofka, diefča,* ani *pravda* a pod.[14], lež len: cirke*u̯*, spe*u̯*, hlá*u̯*ka, sto*u̯*ka, banko*u̯*ka, d*ie u̯*ča; pra*u̯*da a pod. (v písme všade *v: cirkev* atď.). Naproti tomu výslovnosť *v* je v skupine *v+n-, v+l-:* hla*vn*í, správ*n*i, dá*vn*o; *vl*as, Ha*vl*a a pod. Nesprávnu výslovnosť *u̯l* (správne *vl*) nepočuli sme v škole. (Porov. Pravidlá 43n.).

S uvedenými výslovnostnými nedostatkami stretneme sa v školskej a ostatnej slovenčine aj inde na Slovensku. Tak sme už počuli aj v inom prostredí napr. nesprávny gen. ak. pl.: chlapof, sinof; nesprávnu výslovnosť prisvojovacích príd. mien: bratof, kráľof a pod., t. j. artikuláciu, ktorú by naši žiaci upotrebúvali dôsledne, keby ich škola neučila vyslovovať v týchto prípadoch: chlapo*u̯*, sino*u̯*, brato*u̯*, kráľo*u̯* ap. V šarišskom nárečí je gen.-ak. pl. *-och* (sino*ch*); prídavné mená prisvojovacie majú *-uf* (kraľ*uf* sin).

11. Nakoľko na rozdiel od spisovnej slovenčiny sa zdvo-

[13] Porov. Koperdan l. c. 11n., Zauner l. c. 20. Aj poľština má tu: *śi*korka, *Ś*ikorski (vysl. *śi-*).

[14] Dial. *cirkef, śpif, hlafka, stofka, bankufka, dzifče; pravda* a pod.; Koperdan l. c. 13.

jené spoluhlásky nezachovávajú vo východosloven. nárečiach (Koperdan l. c. 13), treba aj tejto veci pri písaní, ako aj výslovnosti spoluhláskových skupín, venovať v škole, najmä na nižšom stupni, náležitú pozornosť. Výsledky pozorovania školskej reči na našom stupni sú s tejto stránky často nejednotné. Väčšina žiakov vyslovuje napr. slovo *mäkký* nezdvojene *mäkí* (miesto *mäkkí*, Zauner l. c. 9; dial. *meki*). Zachytili sme ďalej výslovnosť: *odaní, povinosť, viši*, ale popritom aj správnu spisovnú výslovnosť: *oddaní, povinnosť, višší;* dial. *odani, povinosc, viši* a pod. Zistili sme tiež správnu výslovnosť napr. v slove *šťastlivý*, t. j. *šťastľiví* (dial. *ščešľivi*). Školská výslovnosť je azda v tomto zväčša už spisovná. Bolo by však treba tieto a podobné prípady priam experimentálne preskúmať a určiť, či tu ide v žiackej artikulácii naozaj o spoluhlásky dve a či len o jednu predĺženú.

12. Často sa vyslovuje v školskej reči pri príslovke spôsobu *len* namiesto koncového *-n* nespisovné *-m*. Tak aj vo východosloven. nárečí *ľem* (Czambel, Slovenská reč 545). Veľa žiakov vyslovuje vplyvom určitých dialektických zvyklostí aj v škole: *Špiská Nová Ves* (miesto *Spišská;* celý dialektický názov počuť u nás zväčša v tomto znení: *Špiska Nová Veš;* porov. Czambel l. c. 597). Výslovnosť *š, ž* namiesto *ś, ź* (spis. *s, z*) vysvetľuje napr. Steller (l. c. 143) vplyvom starej maďarskej školy. — Nie: súča*s*tný, lež: súča*s*ný (bez *-t-*). Toto adjektívum nesúvisí so slovami *časť, účasť, účastný, zúčastniť sa*, lež s podst. menom *čas*, z ktorého je odvodené takto: *sú-+čas+ný*. Porov. aj *časný, dočasný, predčasný, včasný* (J. Holub, Struč. slov. etymol. jaz. čsl.[2] 31).

(Pokračovanie.)

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

Dr. Ján Mihál: SLOVENSKÁ GRAMATIKA S CVIČENIAMI PRE I. A II. TR. SLOVENSKÝCH GYMNÁZIÍ. Vydalo Št. nakladateľstvo v Bratislave r. 1943. Tlačou Kníhtlač. úč. spolku v Turč. Sv. Martine. Po 34,— Ks.

Vo februári t. r. vyšla dlho očakávaná a potrebná učebnica slovenskej gramatiky pre prvé dve triedy slovenských gymnázií. Učebnice Damborského a Faměrove svojou koncepciou nevyhovovaly v novom štátnom zriadení. Dr. Mihál sa podujal na ťažkú a zodpovednú prácu sám, hoci pôvodne látka bola rozdelená podľa hlavných častí gramatiky medzi niekoľko odborníkov. Keby aspoň jeden z nich bol vykonal sverený podiel práce, bola by sa uľahčila práca Mihálovi a pri spoločnej úprave textu bolo by zaiste odpadlo mnoho miest, ktoré sa do učebnice nemaly dostať.

Autor pri podávaní látky drží sa zväčša metódy induktívnej. Navykol na ňu ako praktický pedagog pri ústnych výkladoch látky za viac rokov. Lenže táto metóda sa skorej osvedčuje v praxi, kde okrem hovoreného slova i iné momenty pomáhajú žiakom pochopiť látku, no v knihe odpadávajú a ostáva len holá litera. Spomíname to zato, lebo sa nám zdá, že autor látku ani nemienil všade spracovať do všetkých podrobností; jemu samému ako odborníkovi sa zdala zjavná, miestami ju len nadhodil a miesto náležitého vysvetlenia kládol otázky na podstatu zjavu a neraz nechal odpovedať na ne len profesorovi. Napr. na začiatku medziiným spomína vety menné a za nimi kladie otázku v zátvorkách: (Prečo sú menné?) (8). Po uvedení príkladov na str. 40 má bez vysvetlenia: Pokúste sa o pravidlo na *-l*! Pán profesor vám pomôže! K forme *súkenný* pripojuje otázku zas v zátvorkách: (Prečo 2 *n*?) (100). Mal pripomenúť, že od slovesných kmeňov okrem tvarov na *-ci* (95) máme prídavné mená aj s koncovkou *-áci*, ako je tvar trváci, aj ním užitý (69, 111). Chýba tiež náležité poučenie o jednotlivých pádoch podstatných mien zvieracích (141). Nie je jasný význam slovesa *plávať* pri výklade: Ak chcem, aby dačo *plávalo*, načim ho *plaviť* (72); v slovenčine sloveso *plávať* má dvojaký význam, 1. dať sa unášať prúdom vody (a býva popri ňom aj sloveso *tenúť*, drevo pláva), 2. na vode sa udržiavať a pohybovať sa vlastnou silou (Človek *pláva*, Hus *pláva*). V češtine v tomto prípade je sloveso *plouti*, v slovenčine miesto neho sa užíva *plaviť sa*. Tak isto nie je priliehavé ani vysvetlenie činnosti pri slovese *hniť* a *hnojiť*. Prakticky neobstojí: Aby niečo *hnilo*, načim to *hnojiť* (porov. predchádzajúcu poučku). Autor na poukázanie súvislosti a príbuznosti dejov mal vybrať radšej menej príkladov, ale celkom nesporných. Pri citosloviciach bolo treba dôkladnejšie vysvetliť podstatu citosloviec pôvodných a nepôvodných a uviesť aj príklady (80). V listoch na znak úcty píšeme pri všetkých osobných zámenách 2. os. veľkú literu a teda aj pri neprízvučnom tvare *Ťa* a prízvučnom *Tebe*, ktoré neuviedol (161). Často žiaci sú na pochybách, ako tvoriť datív a lokál pri zvieracích (141), či aj tu ponechať koncovku životných *-ovi*, alebo užiť koncovku *-u* podľa neživotných. Tak isto bolo treba uviesť pri skloňovaní všetky tvary cudzích slov na *-um*; ak ich máme naozaj skloňovať podľa vzoru *pero*, tak do lokálu mala by prísť podľa kontextu koncovka *-e* (145). V školskej učebnici treba všetko presne štylizovať. Učebnica nesmie zanechať ani najmenšiu pochybnosť vo vysvetľovaní látky a má byť tak sostavená, aby sa z nej žiak mohol prípadne aj sám učiť, najmä ak ide o učebnicu pre nižšie triedy. Miestami sa zdá, že ju Mihál skorej písal so zreteľom na profesorov ako žiakov. Autor s výšky svojich odborných znalostí nevedel sa vždy dostatočne znížiť k žiakom pri podávaní a vysvetľovaní látky. Napr. v školskej učebnici mohol presnejšie určiť aj termín ľudový jazyk, ktorý je vo vete: Náš jazyk je vlastne

[1] Porov. SR X, 257.

trojaký: ľudový, hovorový a spisovný (4); tu sa žiada pridať na vysvetlenie, že *ľudový jazyk* je vlastne nárečie.

Treba konštatovať, že v knihe, i keď pochodí od známeho odborníka, badať isté nedôslednosti, ktoré by tu s hľadiska pedagogického a nielen metodického nemaly mať miesta. Priveľká horlivosť a zaujatosť za obľúbený tvar kratších iteratív na *-ať* zvádza autora fabrikovať i nejestvujúce tvary, ktoré sám uznáva za *nezvyčajné* (SR X, 2). Pri kratších vidoch iteratív na *-ať* s predĺžením korennej samohlásky (typ *spájať*) autor do popredia kladie iba tieto tvary oproti tvarom iteratív na *-ovať* (*spojovať*). To je na mieste, pokiaľ také tvorenie jednotlivých tvarov žije aj v jazyku. Iné také tvary sú umelé fabrikáty a nemalo by smyslu ich sanktifikovať a zavádzať do jazyka; autor ich nemal uvádzať v školskej gramatike popri živých tvaroch na *-ovať* ani len v zátvorkách (40):

baliť — vybaľovať (vybáľať)
dialiť — oddaľovať (oddiaľať)
haliť — odhaľovať (odháľať)
chváliť — vychvaľovať (vychváľať)
kaliť — okaľovať (okáľať)
máliť — máľať si
páliť — vypaľovať (vypáľať)
smoliť — zasmoľovať (zasmáľať)
škúliť — zaškuľovať (zaškúľať)
tmoliť — tmoľovať (tmôľať)
ustáliť — ustaľovať (ustáľať)
žmoliť — žmoľovať (žmôľať) atď.

Zo slovesných príkladov, ešte tu uvedených, obstojí: *deliť* — vydeľovať (*vydieľať*), *streliť* — zastreľovať, strieľať, *valiť* — zvaľovať, váľať. Pri slovese *holiť* dlhší tvar *vyhoľovať* môže dobre nahradiť kratší tvar (*vyháľať*), ktorý má autor v obľube a popri všetkom kladie ho do zátvorky ako bočný. Cudzo, veľmi čudno znejú tvary: „vybáľať", „oddiaľať", „vychváľať", „vypáľať", „zasmáľať", „tmôľať", najmä rad *máliť* — „máľať si", *žmoliť* — „žmoľovať (žmôľať)".

Podobné nevídané kratšie tvary iteratív dáva ešte aj nacvičovať podľa správneho radu *splniť* — *spĺňať* (111), a to od slovies: *zdrviť, zmrviť, zhlbiť, prznit* (!); ďalej podľa radu *skrútiť* — *skrúcať* [popri slovese *splatiť* (*splácať*) a *stratiť* (*strácať*)] aj od slovies *sklátiť a pohltiť*[2] a ďalej podľa vzoru *zhustiť* — *zhúšťať* od slovies: *čistiť* („*vyčišťať*")[3], *hyzdiť* („*zhýžďať*") (tak aj na str. 36), *zistiť* („zišťať"). V tomto poslednom stĺpci je správny iba rad: *pustiť* (*púšťať*). Ďalej ešte do príkladov na str. 217 zaradil tieto papierové fabrikáty: „doprávať", „rozsúdzať", „rozptýľať", „rúšať(!)",[4] „roztŕpčať", „stúdzať", „shromážďať", „stvŕdzať", „usmŕcať", „zveličať". Na str. 72 popri správnom rade *dorobiť* — *dorábať* je aj rad

[2] Od *pohltiť* je známy len tvar dlhší *pohlcovať*.

[3] V gramatike nie je vyplnený tvar.

[4] Tu treba predpokladať základné sloveso *rušiť;* tvar *rušať* „hýbať".

dosiahnuť — (*dosahovať*) „dosiahať", kde sa fabrikovaný tvar vyzdvihuje ako dobrý. Aj do textu vtrúsil niekoľko fabrikátov: „Učúpal" sa i na pritenké haluze... „zatájal" dych (88), „nepredĺžame" (147), „odstráňať" (157), „vylúčame" z počtu (194), „slúčame" také vety (269), lúčmi „pozlácalo" (279).

Z týchto príkladov dalo by sa predpokladať, že autor vôbec nedopustí od slovies IV. triedy* tvoriť dlhšie typy iteratív typu *-ovať*. O opaku svedčia formy: *povysvetľovať* (80), *odprosovať* (111), najmä rad: *zapáliť* — *zapaľovať* (222), podľa ktorého autor ich káže utvoriť od slovies IV. tr.: *zavodniť, ohlásiť* (221), *oznámiť, vyhodiť, odhodiť, prestúpiť* (222). Pravda, ani slovesá na *-ovať* ako odvodeniny od podstatného mena, teda denominatíva, nevylučuje z jazyka, ako sa o tom presvedčujeme na str. 109, kde uvádza tvar *zradcovať* k *zradca* a *korunovať* (*koruna*), najmä však na nasledujúcej strane, kde je celý stĺpec podstatných mien, upravený na tvorenie deverbatív na *-ovať* podľa radu *boj* — *bojovať: hod, snem, oslava* atď. Podľa dokonalej znalosti ruštiny boli by sme očakávali, že autor aj za tvar *odprosovať* (111) navrhne tvar *„odprášať"*, ako je v ruštine.

Hoci Mihál jasne podal definíciu koreňa (84), v učebnici ju všade presne neaplikuje, ako napr. na str. 197, kde do stĺpca *kmeň* zaraďuje tvary: *píš-, ved-, vol-, kos-, kry-, kup-;* no správne ju aplikuje na str. 96, 208. Tieto tvary sú však holým koreňom (okrem *píš-*) s ohľadom na ďalší stĺpec, v ktorom k nim uvádza kmeňotvorné prípony (*-e-, -ie-* ap.); ani v treťom stĺpci *-m* nie je osobnou koncovkou, lež príponou. Koncovka má zpravidla väčší rozsah ako prípona, ako je to v pomere koreňa a kmeňa. Aj pri rozbore slova *hlásnik* (81) slabiku *hlás-* bolo treba označiť skorej za koreň ako kmeň; *hlásnik* je už kmeň. Pri vyučovaní presne treba odlišovať *koreň* od *kmeňa* a zbytočne ich nestotožňovať, ako na str. 32 v úlohe *e*): Hľadajte *kmeň* (*koreň*) slov: *cenník, denník, dážďnik, odplata, záplata, hnojisko, rybník, odbehnúť, odbehol, odbehni!* Tu na prvom mieste má ísť o koreň a potom o kmeň.

Pri vzore *duša* uvádza gen. pl. *dúš* a popri ňom v zátvorke (*duší*) (150), ale už na str. 153 správne vysvetľuje, že „podaktoré, hlavne na *-ž, -š* vychodiace korene dostávajú radšej *-í*, napr.: *duš-a... duší, ruž-a... ruží*" (153).

Prípona *-án* i proti Pravidlám zaiste len chybným zásahom korektúry je miesto správnej *-áň*, keďže ostala v nasledujúcich príkladoch: *strapatý... ň, hluchý... ň* (92).

Autor do slovenskej abecedy uviedol aj dvojhlásky *ia, ie, iu*, ale z nej vylúčil na rozdiel od predošlých gramatík *é* (dal ho do zátvorky), ale dlhé samohlásky *á, ó, ú* nevynechal. Správne do zátvorky vložil *ó*, lebo v spisovnej reči domáce predĺženie *ó* sa realizuje ako dvojhláska *ô* (*uo*) (48).

Uviedol i mnohé novoty. Zpomedzi nich na prvom mieste treba uviesť nové rozdelenie slovies; miesto 6 tried má len 3. Jeho roz-

* Podľa starého, zaužívaného rozdelenia. — *Red.*

delenie je podľa zakončenia 3. os. pl. (*-ú, -jú, -ia*). Na prvý pohľad vidí sa toto rozdelenie jednoduchšie od predošlého, ale pre rozličné výnimky a osobitnosti zdá sa rozvláčené a nemožno ho dobre zvládnuť vo vedeckom upotrebovaní, narábaní. Ak je nejaká vec dobrá s jednej stránky, nemusí byť výhodná aj s druhej. Novoty sú aj v terminologii; za zaužívané termíny: *mäkké a tvrdé podnebie* je mäkké a tvrdé nebce a tak máme hlásky prednonebcové a zadnonebcové (35). Zbytočné novoty. Vylúčenie vokatívu ako samostatného pádu spôsobilo medzi učiteľstvom istú senzáciu. Pozmenil i poriadok pádov, čo nie je na škodu pre metodické vyučovanie. Toto je podľa Leskiena. Čudne sa vyníma ako novota pomenovať dlhé hlásky *ĺ, ŕ* slabikotvornými „samohláskami" za doterajšie pomenovanie polosamohlásky (12, 27). Hláska *ĺ, ŕ* má v istých pozíciách len funkciu samohlásky a zato ju ešte nemožno vyhlásiť za samohlásku ako takú. Možno o nej povedať, že je *fonologicky samohláska,* ale *foneticky* ostáva len *spoluhláska.* Nový termín je *kmeň minulého času* popri staršom zaužívanom *neurčitkový kmeň.*

Niektoré iné pripomienky. Defektíva na *-ence* a *-ce* zväčša zachovávajú pôvodný inštrumentálny kratší tvar na *-i: kurenci, prasci* atď., tvary s koncovkou *-ami: kurencami, prascami* (146) sú menej rozšírené. Miesto na kúpanie, kde sa liečia ľudia, je pomnožné slovo *kúpele,* a nie *kúpeľ,* ktorý znamená len ‚okúpanie' alebo ‚vodu, pripravenú na kúpanie'; Mihál má *kúpeľ Železnô* (262) miesto všeobecne známeho *kúpele Železnô.* Za podstatné meno *priekupec* (30) lepšie by zodpovedal tvar *priekupník*[5], ktorý je čo do tvorby slovenskejší a spoločný rozšírenému typu deverbatív, tvorených príponou *-ník,* u Chorvátov (porov. chorv. *vodnik* ‚vodca'). Pre objasnenie tvaru *plavačka* (72) od slovesa *plávať* bolo načim vysvetliť aj krátku kvantitu, lebo všeobecne pri deverbatívach s príponou *-ačka,* zastupujúcich podstatné mená, kvantita sa nemení, napr. *zakáľačka* od *zakáľať.* Podstatné meno *zvyšok* sa nehodí do vety: (Dnes máme z neho len zvyšky: *známy ... lakomý*) (96), ale len *pozostatky* (porov. SR X, 301). Zaujímavé by bolo vedieť, či sloveso *nyť* ‚bôľne túžiť' (296) žije v slovenských nárečiach. Tvar priechodníka *budúc* (199) vôbec sa neužíva, len tvar príčastia *budúci -a, -e,* a to len vo funkcii prídavného mena; priechodník od slovesa *byť* je tvorený len od koreňa *es-* nulového stupňa *jьs-: súc* (198).

U Mihála neobyčajný je spôsob vyjadrovania trváceho deja, činnosti. Miesto duratív na *-iť* radšej užíva opakovacie slovesá: Hlásky *delievame* (12) miesto obyčajného *delíme,* podst. mená hmotné *značievajú* (59) za obyčajné *označujú,* z týchto príčastí *tvorievajú* prídavné mená (96) za obyčajné *tvoria, Ako písavame* číslovky slovom? (106) za obyčajné *píšeme, Krátievame* také súvetia (282) atď.

Viac svetla priniesol autor pri užívaní predložky *mimo,* pravda, len bez vysvetlenia na samom príklade (125). Výstižná je poznámka: Výraz *o Jáne* nerovná sa výrazu *na Jána* (139).

[5] Porov. aj ženskú formu *priekupníčka.*

Autor ako purista nevšíma si všade pravých slovenských slov. Načo uvádzať ako príklad knižné slovo *sať, saje* (220); *avšak* (269), keďže miesto neho máme spojky: *ale, no, lež* a prípadne *však* (kladené na 2. mieste). Za podstatné meno *pastva*[6] (89) ako deverbatívum od *pásť* slovenskejšie je *paša*. Sloveso *značiť* znamená ‚urobiť znak' (SR X, 89), a tak nie je priliehavé vo vetách: Hromadné podstatné mená značia hŕbu vecí (60) miesto *označujú* alebo *znamenajú*, ako má sám autor vo vete: predložka *s* viaže sa 1.) s genitívom a *znamená* smer (76); miesto „nasprostý" (101) po slovensky užívame *sprostastý*. Podstatné meno „zaostatosť" (295) len vtedy plne obstojí, ak je k nemu aj adj. „zaostatý", no obecne poznáme iba tvar *zaostalý* ‚zanedbaný'. Ak autor ponechal tvary adjektív *zrelý, skvelý* (95), tak nič nemôže namietať ani oproti prídavnému menu *zaostalý*.

V slovenčine sloveso *pútať* (109) je knižné, prevzaté z češtiny vo vyššej sfére jazyka, na čo poukazuje aj základná dlhá kvantita českého podstatného mena *pouto*. K podstatnému menu slovenskému *puto* prislúcha sloveso *putnať* s vkladným *-n-* za staršie predpokladané **putať*. Miesto knižného *slniť* (29) v slovenčine je *opekať sa* (na slnku) a autor ho azda zasa len zato použil, že mohol od neho utvoriť rovnako knižnú formu *osiňať* sa. Autorovo upozornenie, že väzba: *Zastal naprostred lúky* (s gen.) je zlá a treba miesto nej užívať: *Zastal naprostred lúku* (*lúke*) (124) nie je dostatočne podložená. Pri starších zložených predložkách väzba s podstatným menom riadi sa obyčajne podľa prvej predložky (od začiatku slova), napr. *Zpod neho* (s gen.) a tak aj tu naozaj mala by nasledovať väzba s akuz. alebo lok. podľa toho, či ide o smer (kam?) alebo o stav (kde?). Porov.: *Idem na lúku* a *Som na lúke* a tak pod. aj *Idem naprostred lúku* a *Som naprostred lúke*. Takto na základe Czamblovej Rukoväti (3. vyd., str. 175), lenže autor toto miesto zle vychytil, ako kedysi aj *pilný* (SR VIII, 39 a Slovenský jazyk I, str. 274). Rozhodne neobstojí väzba: „Zastal som naprostred lúku", keďže ide o vyjadrenie miesta, a nie smeru, t. j. o predložku statickú. Nemôžeme odsudzovať ani spojenie s gen.: *Zastal naprostred lúky*. Pri ňom treba vychodiť z väzby dvoch podstatných mien, pri ktorých tvar *prostred* (*prostriedok*) vo funkcii nominatívu vyžaduje genitív. Toto podstatné meno stalo sa najprv príslovkou a potom predložkou. Je známe aj so staršou predponou *v-: vprostred* (týždňa) ako aj s novšou predponou *na-: naprostred* (izby). Pribratý predložkový tvar *na* má tu skorej význam zosilňovací a robí ju výraznejšou, ako je to v prípade predložky *miesto* — *namiesto*.

Za väzbu predložky *naprostred* s gen. hovoria podobne aj zosilnené predložkové dvojité tvary s inou predponou: *pomimo—mimo* (teba), *povyše* — *vyše* (domu), *naproti* — *proti* (nemu), kde sa väzba riadi podľa základného tvaru dvojitej predložky, a nie podľa jej prvého pribratého člena, ako je tomu v prípade *zpod* (zástavy).

---

[6] Podstatné meno *pastva* známe je z cirkevných piesní.

Predložka *počas* (124) v slovenčine nie je domáca a za ňu treba klásť časovú predložku *za* s gen. (SR II, 210, IV, 198).

Ešte i okrem chýb, autorom opravených, na str. 300 ostalo dosť zjavných. Pri vzore *dlaň* mäkčeň z iných tvarov tohto vzoru, kde je náležitý, dostal sa aj do gen., dat. a lok. sg.: *dlaňe, dlaňi* (150). Vzor príd. mena *cudzí* má v akuz. sg. tvar „cudzie" (179) miesto *cudzí*. Chybný genitívny tvar je aj pri defektívnom tvare „dievčenec" miesto *dievčeniec* (184), ako je *prasiec* (146), *kureniec* (147). Na viac miestach je nenáležitá krátka kvantita na koncovke *-vši* (*-ši*) príč. min. trpného (199, 208, 212) miesto dlhej *-vší* (-ší), napr. *volavší* (217). V nadpise „Tesné prívlastky" (239) podľa ostatného textu má byť *Tesné prístavky*. Podobne v nadpise „A. pády" (130) m. *A. Pády;* miesto „nebezpenstv-á (148) príde *nebezpečenstvá;* za tvar „trpený" (210) príde tvar *trpné,* keďže ide tu o súvislosť s príč. minulým trpným. Vo vete: Skloňujte ústne dakoľko prisvojovacích mien! (174) chýba slovo *prídavných*.

Grafické označovanie učiva pre jednotlivé triedy rímskou číslicou I. a II. nie je vôbec výrazné a prehľadné, lebo medzi inými tieto číslice sa pletú v texte, preto autor radšej mal ponechať aj vo svojej knihe osvedčené označenie, aké je u Damborského a Faměru, u ktorých sa látka pre jednotlivé triedy označuje svislou čiarou na okraji textu.

Ani znázornenie vlastností samohlások šípkami nevidí sa graficky výrazné (13), hoci pri slovných výkladoch autorových mohlo byť jasné a presvedčivé. V úryvku *Moja vlasť* autor mal na doplnenie litier, prípadne slabík použiť len spojovníka, a na celé slová, v tomto prípade na zámená prisvojovacie pomlčku (pauzu): ctím ťa i milujem (-) celej duš- (—) a (-) celého srdca (—) (169).

Slovesá pokračovacie (opätovacie) a opakovacie označuje jednako radom pomlčiek, lenže pri pokračovacích sú tri pomlčky, pri opätovacích tri razy toľko, t. j. deväť. Zaiste názornejšie by bolo rozdeliť pri opakovacích pomlčky rovnomerne svislými čiarami: — — — | — — — | — — —.

V závere treba konštatovať, že Mihálova učebnica dobre vyčerpáva učivo a i pri týchto nedostatkoch môže konať dobre svoju úlohu, ak učiteľ bude pri nej postupovať opatrne a hladko obíde všetky tie tvary a miesta, ktoré nie sú v shode so všeobecným alebo uznávaným jazykovým úzom. Mihálove zvláštnosti treba tu pokladať za jazykové zjavy ním samým obľúbené a za zvláštnosti jeho osobného jazykového citu. Nimi mnoho ubral na hodnote svojej knihy. Násilné uvádzanie umelých tvarov na *-ať* oproti živým iteratívam na *-ovať,* ako aj uvádzanie predložky *naprostred* pri statickom používaní s *akuz.*: „Zastal naprostred lúku" i proti samému Czamblovi, reč nemôže prijať, i keď Mihál sa s nimi dostal až do učebnice. Najmä na poslednú nedomyslenú väzbu, s každej stránky chybnú, upozorňujem profesorov. —ň.

ROZLIČNOSTI.

**V Solivari = v Solivare.* — Miestne meno *Solivar* nepatrí do skupiny slov, ktorých koncové *-r* bolo mäkké (napr.: *papier, golier*). Je to složené slovo (*soli-var*), ktorého druhá časť *-var* je deverbatívum od *variť*. Takéto deverbatíva na *-r*, dnes vlastne bez koncovky (*-r* patrí ku koreňu slova), tvorily sa pomocou tvrdého jer (*ъ*), ktoré časom odpadlo, ale *-r* zato zostalo tvrdé. To znamená, že deverbatíva na *-r* majú v 6. páde jednotného čísla koncovku *-e*, podľa vzoru *dub* (mužské neživotné tvrdého zakončenia). Tak máme napr. pri deverbatívach (*brať*) — *odb e r:* pri *odbe r e; zá b e r: v zábe r e;* (*merať*) — *po m e r : v pome r e, prie m e r : v prieme r e, zám e r : o záme r e;* (*variť*) — *var*: vo *var e*, a tak isto i v složenom slove *Soliv a r: v Solivare.*

1. pád množného čísla tvoria tieto deverbatíva koncovkou *-y* (ako : dub-*y*) *: pomer — pome r y, prieme r — priemer y, záme r — záme r y* ap.

nápis a nadpis. — Z Bratislavy sa nás spytujú na významový rozdiel medzi slovami *nápis — nadpis*. O ňom sa už bola zmienila SR VIII, 284. Obidva tvary predstavujú slovesné podstatné mená, utvorené od základných slovies *napísať* a *nadpísať*, vo význame ktorých spočíva aj význam *nápis* a *nadpis*. Pri slovese *napísať* ide čiste len o napísanie názvu nejakej veci, jej pomenovanie, označenie literami; sú nápisy na hrobných kameňoch, na stenách kostola, na cirkevných zástavách, na firemných tabuliach, na kameňoch, nimi sa označuje zmeraná diaľka v kilometroch atď. Nad hlavou ukrižovaného Krista pribili *nápis*, napísaný po latinsky, grécky a židovsky. Tak isto za *nápis* treba pokladať aj označenie názvu knihy na jej chrbte, hoci ten istý názov na prednej strane, na takzvanom titulnom liste sa pokladá za *nadpis*. Bernolák aj titul kníh pokladá za *nápis*, čo sa dá pochopiť, ak máme na mysli staršie knihy s dlhými titulmi, ktorými sa maly — do všetkých podrobností — označiť knihy ako také; pri kratších označeniach moderných kníh sa lepšie hodí *nadpis*, keďže pri nich zkrátka ide o označenie deja alebo podstaty knihy, aké obyčajne býva aj pri *nadpisoch* jednotlivých hláv alebo článkov, prípadne rozpráv v knihách. Pri *nadpise* vždy ide o *užšiu spojitosť* a *súvislosť s textom*, ako je to pri článkoch v novinách, kalendároch, knihách ap. Aj oslovenie v listoch, či už priateľských, ľúbostných alebo obchodných, je *nadpis*. (Porov. Příruční slovník jazyka českého III, 51).

žehnať niekomu? — V češtine sloveso *žehnať* a jeho složenina *požehnať* majú zpravidla väzbu s datívom, najmä keď ide o význam ‚dopriať šťastia, zdravia niekomu' v súvislosti s Bohom, napríklad: Bůh ti požehnej, synu, dostaneš dobrou ženu *Prav.* (Příruční slov. jaz. čes. V, 967). Slovenčina v tomto význame ako aj v ostatných má iba *v ä z b u s a k u z a t í v o m:* „Boh *ťa požehnaj!*" šepla ona

(Kuk. IV[1], 205), „... Naveky ich budem *žehnať, že ťa* nezvolili zasa za hlásnika ..." (Tim. II, 50), *Pekné požehnali* Otec nebeský!" dodá na chválu zemiakov (178), Vyjde pred dom dobrá mati i *požehná párik mladý* (Botto Spevy 42, vyd. 1845), *požehnal* pred oltárom Karol Štúr, Ľudovítov starší brat, *manželstvo* Jozefa Hurbana s Annou Jurkovičovou, učiteľskou dcérou (Škult., O Slov. 258) ap.

Skloňovanie obce Ladce. — Pri skloňovaní obce *Ladce* býva neistota v genitíve a lokále u tých, ktorí nepoznajú tieto pády z tamojšieho úzu. *Ladce* predstavujú pomnožnú formu starých mužských *io*-kmeňov v celom svojom skloňovaní. V genitíve zachovávajú svoj pôvodný pádový tvar *Ladiec,* ako aj ostatné príbuzné pomnožné tvary obcí, zakončených na *-ovce,* prípadne *-ice: Bánovce — Bánoviec, Ruskovce — Ruskoviec; Košice — Košíc, Pravotice — Pravotíc* ap. Popri tomto pôvodnom tvare majú pôvodný tvar aj v lokále: *v Ladcoch,* teda na rozdiel od ostatných miestnych názvov neprijaly analogickú koncovku podľa *ia*-kmeňov: *-iach.* Takto príde užiť len lokál: *v Ladcoch.*

LISTÁREŇ.

Priezvisko Hrúz. — Priezvisko *Hrúz* je rozhodne slovenské. Za základ má obecné podstatné meno *hrúz, -a* m., ktorým označujeme druh kaprovitej ryby. V slovenčine je podstatné meno *hrúz* oddávna známe: pozná ho už Palkovič (Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch I, 445), Bernolák v Slowári (sv. I.) na strane 805 v hesle: *Hruz, u,* m. Riba gobio (cobio), nis, et gobius (cobius), i, m. *Kresse, Gründel, Gründling, ein Fisch : gob-hal, kolty.* Syn. *Hruzík, kameňitá Ríba* (!), boh. *Hřiz, Mřeň,* uvádza ho Štefan Jančovič v II. sväzku svojho Slovníka (Nový slovensko-maďarskí a maďarsko-slovenskí slovňík) na str. 88, má ho Kálal (Slovenský slovník 188), Tvrdý (Slovenský frazeologický slovník[2] 162) a poznajú ho i Pravidlá slovenského pravopisu: *hrúz, -a,* n. pl. *hrúzy,* m. (ryba); *hrúzik, -a* (str. 201). Jeho veľká rozšírenosť svedčí, že mu v slovenčine patrí náležité miesto.

Ale aj ako priezvisko je slovo *hrúz* na Slovensku dávno známe. Pre zaujímavosť spomíname, že aj matka slávneho maďarského básnika Alexandra Petroviča-Petőfiho bola rodená *Hrúzová,* Slovenka z turčianskeho Liešneho pri Slovenskom Pravne, narodená začiatkom deväťdesiatych rokov 18. storočia. Udáva tak článok Andreja Seberínyho „Marina Hrúz. Podľa pravdivých udalostí rozpráva...", uverejnený v Národných novinách IV, 1873, čís. 11—13, a Szinnyei József, Magyar írok élete és munkái X, Budapest 1905, str. 922—923.

Aj zdrobnelá forma *hrúzik* je známa ako priezvisko: *Hrúzik* sa volal napr. niekdajší farár na Bobote, v rodisku slovenského národovca Rešetku.

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia, úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.

Matica slovenská
má ešte na sklade tieto staršie ročníky

Slovenskej reči:

III., IV., V., VI., VIII., IX. po Ks 30·–
a X. ročník po Ks 45·–

Váš záujem o vývoj slovenskej spisovnej reči nájde v nich hodnotné štúdie a rozličnosti pre odstránenie chybných tvarov v slovenčine.

Knihtlač
hĺbkotlač
ofset
knihárstvo
cinkografia

Žiadajte ponuky!

Všetku prácu, patriacu do týchto odborov, vám vyhotoví

NEOGRAFIA
ÚČ. POL.
Turčiansky Sv. Martin